

Днес в броя

Още родни таланти избират да продължат развитието си в България



Валентина Камалиева, началник на РУО – Бургас: „Усилията ни ще бъдат насочени към насърчаване на културата на учене, прилагането на иновативни методи и избягването на формализма в училището“



Д-р Зигрун Комати, председател на Българо-немското академично сдружение „Алеко“, разказва за популяризирането на личността на княз Александър I в Германия и създаването там на най-новото неделно училище



АЗ.БУКИ

Четете ни на www.azbuki.bg

НАЦИОНАЛЕН СЕДМИЧНИК ЗА ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКА

Вестникът е правопреемник на първото официално издание на Министерството на просвещението – „Училищен преглед“ – 1896 г.

Брой 36 (1731) 11 – 17 септември 2025 г. Година XXXIII. Под името „Аз-буки“ вестникът излиза от 10 април 1991 г. Цена 1,90 лв. / 0,97€



Снимка БТА

Деца от Пловдив „влизат в обувките“ на огнеборците по време на Седмицата на пожарната безопасност

Изкуственият интелект влиза в учебните програми

„Въпросът как да подготвим децата за ерата на изкуствения интелект, има няколко аспекта – ученето за и чрез изкуствен интелект и на какви умения трябва да подготвим децата в неговата ера. До края на месеца ще бъде изготвен документ, който има за цел да обобщи визията на МОН по всички тези въпроси“, заяви министърът на образованието и науката Красимир Вълчев пред ресорната парламентарна комисия.

По отношение на ученето за изкуствен интелект МОН е започнало работа да бъдат допълнени съществуващите учебни програми. Това ще стане с отделни теми в предметите „Компютърно моделиране“, „Информационни технологии“ и „Информатика“, както и с отделни понятия в останалите предмети.

Министърът съобщи още, че ще има постоянно действащ формат в МОН, който да предлага промени в учебните програми. „Такива могат да се правят на всеки две години, без да се печатат учебници. Учебниците не са задължителни, задължителни са учебните програми“, отбеляза той.

Във връзка с ученето чрез изкуствен интелект министърът посочи, че по проект „Дигитална трансформация на училищното образование“ ще бъде направен наш специализиран модел. Той ще бъде разработен от Института INSAIT към Софийския университет или друг от научните институти у нас.

Проектът ще даде възможност и за персонализирано обучение. Ще бъде и в полза на учителя, за когото ще се създават асистиенти, на директорите и структури като регионалните управления на образованието, които ще бъдат подпомагани в административната си работа. Това ще става при защита на личните данни, подчерта министърът.

„Обучението за изкуствен интелект трябва да бъде засилено, а чрез изкуствен интелект – балансирано и предпазливо и насочено към изграждането на умения“, обобщи Красимир Вълчев.

По думите му обаче е трудно учителите да подчинят изкуствения интелект на формирането на умения, защото учениците са склонни да търсят полесното. Трудно може да се провери дали дадената им задача е направена самостоятелно. За това се говори повече за иновативни методи като обръната класна стая.

На стр. 3

От следващата есен:

Детски градини и училища със система за качество

Целта е осигуряване на условия за индивидуален напредък на всяко дете и ученик

Наредбата за управлението на качеството в институциите от системата на предучилищното и училищното образование ще стане факт от следващата учебна 2026/2027 г. Това е заложено в публикувания за обществено обсъждане нормативен документ, с който се определя държавният образователен стандарт за управление на качеството в институциите в системата на предучилищното и училищното образование.

В Наредбата е посочено, че управлението на качеството в институциите е непрекъснат процес на организационно развитие на детските градини и училищата, основан на анализиране, планиране, изпълнение на дейностите, оценяване и

вносяне на подобрения в работата им. То е насочено към осигуряване на условия за индивидуален напредък на всяко дете и ученик, свързан с придобиване на компетентности и осигуряване на благополучие, както и за ефективно управление на детските градини и училищата и подобряване на образователната среда в тях.

Оценяването в процеса на управление на качеството ще се извършва чрез инспектиране и самооценяване.

Заложено е всяка детска градина и училище да създаде и прилага вътрешна система за управление на качеството.

Самооценяването в предучилищното образование се извършва чрез изготвяне на вътрешна оценка на качеството

на предоставеното образование чрез дейности, процедури и критерии, определени от детската градина в съответствие с предложената от МОН рамка в пет области – достъп; персонал; образователно съдържание; наблюдение и оценка; управление и финансиране, а в училищното образование съответствието е в три области – образователен процес; управление на училището и институционална среда. Идеята е екипите на детските градини и училищата да използват съответната рамка като инструмент за самооценяване, да анализират текущото си състояние и да планират мерки за подобрение.

На стр. 2

Детски градини...

От стр. 1

Рамката за вътрешна оценка на качеството на предучилищното образование има за цел да подпомогне образователните институции да осигуряват съвременно, приобщаващо и фокусирано върху децата образование и грижи за всяко от тях. В нея е посочено, че качеството на предучилищната образователна среда се разглежда като право на всяко дете, осигуряващо равен достъп независимо от неговия произход, културна принадлежност, език или специални възможности.

Акцентира се върху важноста на активното включване на децата и техните семейства като партньори в образователния процес и върху координирането с местната общност и други институции за по-цялостна подкрепа.

Оценката на качеството се базира на събирането и анализа на данни, включително обратна връзка от деца, родители и специалисти, с цел системен мониторинг и последващо подобряване.

Например в област „Достъпност“ сред индикаторите е делът на децата с редовно участие, а в област „Персонал“ – делът на квалифицирания персонал с осигурена подкрепа за развитие, с продължаващо образование, съответстващо на ролята им.

Предложената рамка за вътрешна оценка на качеството на училищното образование включва критерии и индикатори, които помагат да се оцени качеството на дадено училище. Целта е училищните екипи да използват рамката като инструмент за анализ на текущото състояние на училището и за планиране на бъдещи мерки за подобрене. Не се изисква всички училища да се самооценяват по всеки елемент на рамката. Те могат да изберат само тези критерии, които са релевантни за тяхната специфична ситуация.

Например компетентностният подход е сред критериите в област „Образователен процес“, като сред индикаторите, с които може да се проследи той, са процентът на учениците, демонстриращи умения за критично мислене и самооценка, както и делът на онези, участвали в социални, граждански и STEM инициативи. В област „Институционална среда“ сред индикаторите за съвременна материално-техническа база и достъпна среда са процентът от класните стаи и коридорите с вътрешно озеленяване и декорации и броят съвременни оборудвани кабинети, специализирани лаборатории и STEM центрове.

В рамката са описани проявленията на качеството в трите основни области в сферата на училищното образование. Целта е да се улеснят директорите и учителите в процеса на самооценяване къде се намират техните училища спрямо визията за качество и какво могат да направят, за да развият още повече качеството на работата си. Не е нужно всяко училище да се самооценява по всеки от критериите в рамката, но трябва да включва критерии от всяка област. За да носи самооценката добавена стойност на институцията, е необходимо тя да подбере онези критерии, които са подходящи за нейния контекст, предизвикателства и силни страни.

Специфичната рамка за качеството за всяка образователна институция с процедурите и инструментите за самооценяване, както и мерките за предотвратяване на рискове ще се разработва от комисия за управление на качеството. Тя ще се определя от директора и в нея влизат педагогически специалисти от съответното училище или детска градина. Подготвената рамка се предлага на педагогическия съвет за приемане, а директорът утвърждава.

Пет основни принципа за управление на качеството

1. Ефикасност и ефективност – постигане на целите на детските градини и училищата при оптимално използване на ресурсите за постигане на резултати.

2. Автономия и самоуправление – упражняване на правомощията в детските градини и училищата за вземане на решения съобразно предоставената им компетентност при носене на отговорност за резултатите.

3. Ангажираност и сътрудничество между участниците в процеса – активно включване и взаимодействие на участниците в процеса за осигуряване и повишаване качеството на образованието.

4. Непрекъснатост, устойчивост и прозрачност на процеса на управление на качеството в детската градина и училището – изграждане и прилагане на трайни механизми за планиране, изпълнение, мониторинг и отчетност, достъпни за всички участници.

5. Субсидиарност – вземане на решения на равнището, най-близко до изпълнението, като подкрепата и включването от по-високо равнище се използват само в случаите, когато това води до по-добра ефективност.



Снимка БНТ

Забележителен спортен триумф постигнаха двамата от тенис талантите ни, след като Иван Иванов (2008 г.) спечели Откритото първенство на САЩ при юношите след успех със 7:5, 6:3 в исторически български финал срещу Александър Василев (2007 г.). По този начин водачът в ранглистата Иван Иванов (вдясно) взе втора голяма титла, след като това лято спечели и „Уимбълдън“. По този начин той повтори и постижението от 2008 г. на Григор Димитров. Александър Василев, който е втори в юношеската ранглиста, пък стигна до първия си „мейджър“ финал. На „Уимбълдън“ братовчедът на Григор Димитров игра полуфинал

Министър Красимир Вълчев към столичните директори:

Бъдете по-взискателни към учителите

Ръководителите на училищата в София обсъдиха приоритетите за новата учебна година

Снимка Лилия Йотова



По време на срещата с директорите на столични училища

„Взискателността е изключително важна и ако я няма, няма да има и добри резултати в училище, защото не всеки е достатъчно отговорен. Само с вдигането на заплатите резултати няма да се получат.“ Това заяви министърът на образованието и науката Красимир Вълчев пред директорите на столичните училища. Те се събраха на традиционната си среща преди началото на новата учебна година, като сега тя бе организирана от новия началник на Регионалното управление на образованието в София-град д-р Елеонора Лилова.

Просветният министър подчерта, че трябва да се обърне внимание на възпитателната роля на образователните институции, а оценяването да се ориентира към базовата, функционалната и комплексната грамотност.

„На първо място трябва да променим фокуса на възпроизвеждане и съответно трябва да формираме култура у нашите ученици да уплътняват умения, компетентности, да придобиват функционална грамотност, емоционална интелигентност и да повишават своята мотивация за учение“, отбеляза министър Вълчев.

Пред директорите той отново подчерта, че е необходимо да се промени културата на заучаване, която пречи на децата да се учат да мислят критично.

„Те трябва да учат с разбиране. А усилията да се насочат към формирането на умения. Без вас няма да можем да се справим с тази промяна“, отбеляза министърът.

Според него е много важно учителите да възпитават децата, както и да има санкции за тези, които не спазват дисциплината. Красимир Вълчев подчерта, че няма качествено образование без дисциплина, а училищата са едни от най-важните институции за развитието на държавата и формирането на младите хора.

„Другата култура, която трябва да променим, е от формализъм към отговорност за резултатите. Не може да се оценява педагогическата работа по документ. Това е една от главните промени, предложени в Закона за предучилищното и училищното образование“, каза още министърът.

Той коментира още, че при жалби от страна на родителите най-важен е принципът на медиация. Да се потърси диалог с различните страни, е най-доброто решение. Вместо да се отговаря писмено с единствена цел да се приключи преписката.

„Продължаваме с усилията за намаляване на административната работа. Но с дигитализацията пишем повече писма, отколкото на хартия сме писали“, продължи Красимир Вълчев.

Министърът отбеляза още, че трябва да се направи всичко възможно, за да се развива партньорството на училищата и родителите.

„Най-голямото предизвикателство е мотивацията за учене. Това е изключително трудно, но всички трябва да следим за напредъка и за повишаване на резултатите на всяко конкретно дете“, заяви Красимир Вълчев.

От своя страна, д-р Елеонора Лилова подчерта, че най-важното на срещата е да се дискутират националните приоритети и да се очертаят тези на регионално ниво за развитието на качествена столична образователна система.

„Най-важното е да можем да отговорим на очакванията на децата и на техните родители. Както и да избягаме от културата на наизустяване, което постави като национален приоритет министър Вълчев“, заяви началникът на РУО – София-град.

Тя призова колегите си да прилагат много практически ситуации и да поощряват ученето чрез преживяване, както и да се подготвят децата за решаване на реални проблеми в живота.

„На първо място трябва да се постави грамотността. Необходимо е да се изследват и причините по отношение на разминаването между вътрешно и външно оценяване, когато то е налично в конкретна образователна институция“, заяви още д-р Лилова. **АЗ-БУКИ**

Още родни таланти избират България

Шестима младежи са част от втория випуск на стипендиантската програма на INSAIT към Софийския университет



Снимка Олег Попов

Държавата се ангажира да продължи подкрепата за родните таланти

Шестима са новите стипендианти по програма EXPLORER на Института за компютърни науки, изкуствен интелект и технологии (INSAIT) към Софийския университет и неговия Факултета по математика и информатика. Талантливите младежи избират да запишат бакалавърската програма „Информатика“ във ФМИ пред това да следват в някои от водещите чуждестранни университети в света.

Стипендиантите от втория випуск на програмата, подпомагаща развитието на таланти в сферата на изкуствения интелект и дълбоките технологии, бяха представени на церемония в Министерския съвет. В нея се включиха министър-председателят Росен Желязков, министърът на образованието и науката Красимир Вълчев, ректорът на Софийския университет проф. Георги Вълчев, деканът на ФМИ проф. Мая Стоянова, основателят и научен директор на INSAIT проф. Мартин Вечев, изпълнителният директор на Института инж. Борислав Петров.

Програмата дава възможност на стипендиантите да провеждат изследователска дейност в INSAIT и стажове в индустрията. Част от втория випуск на EXPLORER са Ванеса Калинкова от ПИИМГ „Акад. Никола Обрешков“ – Бургас, Александър Георгиев от МГ „Д-р Петър Берон“ – Варна, и четирима възпитаници на Софийската математическа гимназия: Николай Дренчев, Александър Коджабашийски, Елена Димитрова, Петър Михов. Студентите ще получават месечна стипендия в размер на 2000 лв. за четиригодишния период на следването си, осигурена от индустриалните партньори.

„Благодаря ви, че избрахте да останете в България и чрез своя талант да носите славата на страната ни. Вие сте онези шампиони в развитието на модерните технологии, които променят живота на човешкия род“, заяви премиерът Росен Желязков. Той бе категоричен, че подкрепата на държавата при обучението на младежите е задължителна. „Тази синергия трябва да бъде насърчавана и вие сте тези, които трябва да ни дадат шанс да прогледнем в бъдещето и

да живеем с тези надежди“, подчерта Желязков.

Министър Красимир Вълчев посочи, че живеем в ерата на изкуствения интелект, а развитието му ще определя производителността и социално-икономическото развитие на държавите. По думите му, ако искаме да имаме по-добро благосъстояние в тази ера, са необходими няколко условия и едното е да имаме институти като INSAIT. „Затова българското правителство ще продължи да подкрепя INSAIT. Той е стратегически обект и е включен в Националната пътна карта за научна инфраструктура“, каза Вълчев.

Той подчерта, че страната ни има нужда от деца, които да учат задълбочено математика, както и да бъде осигурена възможност да задържаме най-добрите таланти в България. В тази насока са и две от националните програми, които МОН ще реализира. По „Бъдеще за таланти“ най-опитните педагози, участващи в подготовката на олимпийските ни отбори, ще обучават ново поколение учители, за да могат те да продължат тяхната успешна работа. Ще бъдат реализирани и национални и регионални школи в областта на математика, информатика и природни науки.

Програмата „Избирам да следвам в България“ пък е насочена към лауреати от международни олимпиади и състезания и пълни отличници. „Ще ги подкрепим с достатъчно мотивиращи стипендии и ще осигурим безплатното им обучение в България“, посочи министър Вълчев.

Изпълнителният директор на INSAIT инж. Борислав Петров подчерта, че програма EXPLORER не отстъпва на водещите такива програми в света. Той посочи, че стипендиантите от първия випуск вече са постигнали блестящи резултати. Например Мария Дренчева не само записва името си сред авторите на един от най-авторитетните форуми в света в сферата на изкуствения интелект – ICLR, но и успешно е провела своя стаж в индустрията.

По думите на ректора на СУ проф. Георги Вълчев стипендиите,

които студентите ще получават, им дават възможност да се фокусират върху следването си и да развият в пълнота качествата си, вместо да се налага паралелно да започват работа. „С тази програма показваме, че българското образование в сферата на висшето образование може да предложи прекрасни условия на световно ниво за развитие на младите хора“, каза още той.

Кои са стипендиантите на втория випуск на програма EXPLORER

Николай Дренчев е златен медалист и носител на първо място на Световното отборно състезание по математика в Катар през 2024 г. Печели и златен медал и бронзова купа от състезанието „Математика без граници“ през 2023 г.

Ванеса Калинкова е златен медалист и абсолютен номер едно от Международната олимпиада по лингвистика, която се проведе това лято в Тайпе. Тя постига най-висок резултат сред всички 227 участници от над 40 държави. Отличавана е в други национални международни състезания по математика и изкуствен интелект.

Александър Георгиев грабва първо място (отборно) на Националната олимпиада по информатика през 2022 г. и 2024 г. Той е победител и в националното STEM състезание през 2022 г.

Александър Коджабашийски е медалист от Националното пролетно състезание по физика тази година и призьор в редица турнири по физика и информатика.

Елена Димитрова е носителка на златен медал от Международната математическа олимпиада в Малайзия и на награди за иновативни проекти в областта на AI и роботиката. Избира да стане част от програмата EXPLORER, пред това да продължи да учи в САЩ или Нидерландия.

Петър Михов е сред най-успешните млади програмисти в България. Той е сребърен медалист от Международния турнир „Джон Атанасов“ и Европейската младежка олимпиада по информатика, както и двукратен лауреат на Националната олимпиада по информатика. **АЗ-БУКИ**

Кампания на Института за български език – БАН, и в. „Аз-буки“



За един малко познат медицински термин

Кристияна СИМЕОНОВА*

Става дума за термина *коморбидност*. Най-общо казано, той означава ‘наличие на две или повече заболявания при един и същи индивид’. Тези заболявания може и да не са свързани помежду си, но тяхното едновременно присъствие в един и същи организъм може да затрудни лечението. Като условия за появата на коморбидност лекарите посочват следните причини, които могат да предизвикат едновременно няколко болести; сходните механизми на развитие на болестите; факта, че едно заболяване може да провокира развитие на друго; някои особености в поведението и начина на живот на пациентите и др. Терминът получава по-масово разпространение във връзка с епидемията от КОВИД-19 и със заключението, че тази болест може да протече по-тежко при хора със съпътстващи заболявания. Срещат се и термините *полиморбидност* ‘комбинация от хронично заболяване с поне едно друго заболяване или рисков фактор, които могат да го влошат’ и *мултиморбидност*, когато хроничните заболявания са повече от едно.

Днес от областта на медицината този термин все по-често навлиза в обществено-политическата лексика, където се употребява с две основни значения. Първото е: ‘едновременно съществуване на няколко политически проблема или кризисни състояния, които са свързани помежду си и си оказват взаимно влияние’. Например политическа коморбидност има, когато в дадена страна се наблюдава икономическа криза, политическа нестабилност, социални вълнения, външен натиск и др. А второто е: ‘положение, при което дадено явление на едно място като верижна реакция предизвиква същото и другаде, където има сходни условия то да се появи’. Например така наречената ‘арабска пролет’ или серията от протести в арабските страни.

*Д-р Кристияна Симеонова е доцент в Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ към Българската академия на науките.

Изкуственият...

От стр. 1

Най-трудният въпрос е на какви умения подготвяме децата в ерата на изкуствения интелект, смята министърът. „Ако успеем да формираме по-добри базови умения, ще направим децата по-пригодни в ерата на изкуствен интелект“, каза Красимир Вълчев.

Министърът коментира и готовността за новата учебна година. По информация от предходната седмица близо 1500 училища и детски градини са били обект на ремонтни дейности през летните месеци. В над половината от тях те са приключили. „Прогнозата е в приблизително 250 да продължат ремонтите и след началото на учебната година. За тях са намерени решения къде учениците да започнат годината“, заяви министърът.

В отговор на въпрос Красимир Вълчев посочи, че 15 от 83 сгради на студентски общежития в София се ремонтират в момента, включително и входът на бл. 58, където живеят 22-ма учени от Българската академия на науките.

„Това е недостиг на хиляди места. Юридически факт е, че това са сгради със статут на студентски общежития и предимство за настаняване в тях имат студентите, но на исторически принцип в тях са останали докторанти и учени. Тази подкрепа е полезна и необходима и ние не искаме да я ограничаваме“, заяви министър Вълчев. Той отбеляза, че Софийският университет има възможност да настане временно тези учени в Департамента за информация и усъвършенстване на учителите. Дългосрочното решение е БАН да изгради собствена база, за което са водени разговори с председателя на Академията. „Ангажираме се да подпомогнем доколкото е възможно БАН с това“, каза министър Вълчев. **АЗ-БУКИ**

Министър Красимир Вълчев посети Академията за таланти в с. Розово



Снимка Пресцентър на МОН

Министър Вълчев поздрави кмета на община Казанлък Галина Стоянова за добре свършената работа

Академията за таланти в казанлъшкото село Розово привлича все повече ученици със заниманията, които развиват техните дарби и умения за творчество и общуване. А през лятото помага по този начин и на родителите. Това разказаха на министъра на образованието и науката Красимир Вълчев преподаватели, работещи на доброволни начала. Той посети своеобразното лятно училище по покана на кмета на община Казанлък Галина Стоянова, съобщава Пресцентърът на МОН.

По нейна идея кметът на село Розово Венцислав Колев и местните жители подемат през 2020 г. инициатива за възстановяване на сградата на местното училище. Създават сдружение „Естествен интелект“, в което членува и Община Казанлък. Имат подкрепа от местната общност и от бизнеса, който спонсорира проекта.

Започват да възстановяват сградата с малки проекти на Общината и доброволен труд – правят реконструкции и топлоизолация. На трите декара двор са обособени пространства за спорт – футболно и мултифункционално игрище, тенис корт. Има и музикално студио, библиотека, зали по физика, астрономия, археология, програмиране и роботика. Оборудвана е столова, ремонтирани са спортните площадки и в момента се изгражда спален корпус от 9 стаи – общо за един клас от 27 деца.

От това лято посрещат деца от Розово и околните села, от Казанлък и дори от Стара Загора. Амбицията на екипа е да приема деца от цялата страна и да работи за развитие на техните таланти.

Председателят на сдружение „Естествен интелект“ Вероника Коева разказа за организирани приключенски мисии, целодневни занимания с наука, изкуство и спорт. Община Казанлък е предоставила училищен автобус, с който посещават Казанлъшката гробница и други забележителности в района.

Министър Вълчев поздрави кмета на община Казанлък и екипа за това, че са спечелили подкрепата на местните жители и развиват широк спектър от таланти на учениците, които посрещат.

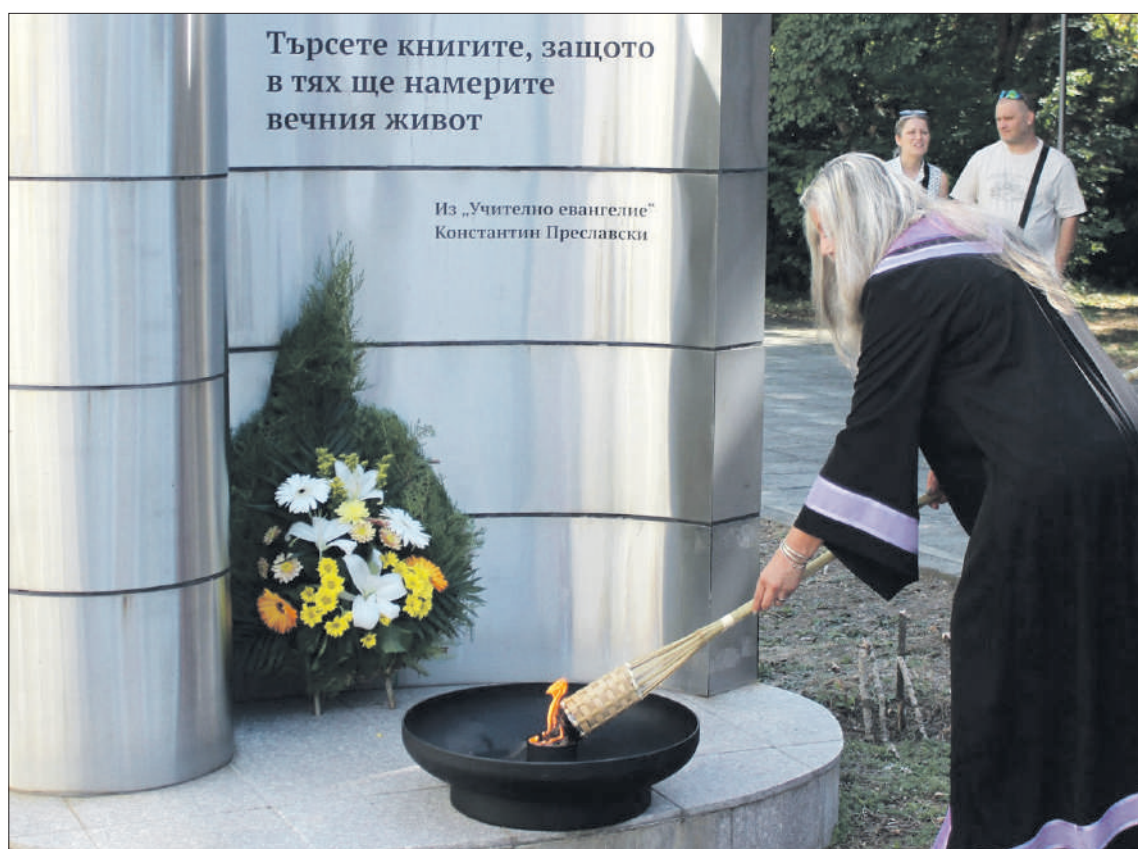
Той с интерес изслуша добрия опит на преподавателката Петя Байкова как се справя без телефони. „Провокирах деца на различна възраст как изкарват толкова време без телефон тук. Те споделиха, че когато всички са без устройства, се чувстват задължени да бъдат част от това общество, и започват да изпитват удоволствие от прекия контакт със своите връстници. И друго – всеки ден имахме разходки, дълги преходи в гората по различни маршрути“, разказа Байкова.

Министърът отбеляза, че Средна гора е идеална за ученици, за занимания с ориентиране, както и че районът е богат на археологически и други забележителности, които помагат на децата да учат с интерес.

В Академията вече имат планове за развитие на проекта, които включват изграждане на външна екостая, биоградина и уличен фитнес. **АЗБУКИ**

Ректорът на Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“ проф. д.н. Наталия Витанова символично запали огъня на знанието пред паметника-свитък

Снимка БТА



Студентите се връщат в залите

Висши училища откриват новата академична година

С тържествена церемония по приемане на първокурсниците в академичната общност на 9 септември Шуменският университет „Епископ Константин Преславски“ официално откри академичната 2025/2026 г., съобщават от висшето училище. Над 1025 бъдещи професионални бакалаври и бакалаври и над 930 бъдещи магистри прекрачиха прага му. Традиционно тържеството започна с ритуал по издигане на знамената.

Гости на събитието бяха кметът на община Шумен проф. Христо Христов, председателят на Общинския съвет Ася Аспарухова и представители на местната власт.

„Днес имам честта и радостта да открия новата академична година – особен ден, в който всяко начало носи надежда, амбиция и вдъхновение“, обърна се към студентите, преподавателите и гостите ректорът проф. д.н. Наталия Витанова. Тя пожела на всички смелост да вървят заедно по пътя на знанието и човечността, за да споделят успехите си с другите. „Университетът е повече от място за обучение – той е храм на науката, където истината се търси с постоянство, а съмнението не е пречка, а стимул за развитие“, заяви още ректорът.

Кметът на Шумен проф. Христо Христов отправи благопожелания за здраве и успех на цялата академична общност.

Първокурсниците бяха поздравени и от Ивет Раданова, студентка в IV курс, специалност „Българска филология“. А специален поздрав за всички първокурсници поднесоха квартет „Тандемика“ (студенти в специалност „Педагогика на обучението по музика“) с ръководител проф. Стефан Русков.

И тази година бе спазена традицията новоприетите да полагат клетва на първокурсника. Ректорът проф. д.н. Наталия Витанова символично запали огъня на знанието пред паметника-свитък с думите на епископ Константин Преславски: „Търсете книгите, защото в тях ще намерите вечния живот...“. Тя връчи наградата на ректора за 2024 г. на Лидия Димитрова, докторант във Факултета по природни науки, докторска програма „Екология и опазване на околната среда“, за научни постижения и издигане престижа на Университета.

Учебната година бе открита по същото време и в Колежа в Добрич, който е звено на Шуменския университет.

Своята 51-ва академична година на 9 септември откри и Медицинският университет в Плевен. Той я посреща с 600 първокурсници и нов факултет по ветеринарна медицина.

„Откриването на новия факултет „Ветеринарна медицина“ е историческо не само за нашия университет, но и за цяла Северна България. Вярвам искрено, че ще задържим повече млади хора и ще направим така, че

кадровата криза в областта на ветеринарната медицина в Северна България да бъде решена в следващите няколко години“, заяви ректорът на висшето училище проф. Добромир Димитров, цитиран от БНР.

Университетът е приел и рекордните 114 студенти по специалността „Медицинска сестра“. „След корекциите, които направихме съвместно с МОН, специалностите „Медицинска сестра“ и „Акушерка“ станали защитени, освободени са от такси и станаха малко по-привлекателни за младите хора“, отбеляза проф. Добромир Димитров.

За първи път и студенти по телемедицина ще се обучават в Плевенския университет. Проф. Димитров допълни, че за новата учебна година са предвидени и инвестиции в областта на високите технологии за обучение на студентите.

„В катедра „Физиология“ и „Патофизиология“ изкуствен интелект ще създава клинични случаи за студентите, които те ще решават. Софтуерът е вързан със симулационния център, който има за изкуствените пациенти. Виртуални маси за дисекция, нови в областта на ветеринарната медицина, виртуална реалност за обучение по анатомия и реализацията на проект „Единно здраве“, обясни той.

Ще се правят и телемедицински консултации с пациенти със сърдечни и онкологични заболявания. Ще бъдат разкрити и мобилни кабинети в селските на Плевен общини.

Академичната година откри тържествено и Висшето строително училище „Любен Каравелов“ в София, предава БТА.

„То навърши 87 години и за мен е вълнуващо да бъде част от тази традиция. Щастлива съм да виждам, че нашите възпитаници са оставили отпечатък си в облика на българските градове, създавайки домовете, кварталите, културните и обществените сгради, в които живеят повечето българи. Но всичко това не е само в България, а е извън границите на страната ни“, отбеляза в словото си ректорът на ВСУ доц. Илиана Стойнова. Тя призова възпитаниците на висшето училище да мислят в голям мащаб, за бъдат визионери и лидери.

Поздрав към първокурсниците отправи и инж. Илиян Терзиев – председател на Управителния съвет на Камарата на строителите в България. „Заедно с Камарата на архитектите и с Камарата на строителите ви чакаме с отворени обятия, да получавате най-високите заплати и да сте удовлетворени от своя труд“, заяви той.

Своите поздравления за началото на академичната година направиха и инж. Марин Гергов – председател на УС на Камарата на инженерите в инвестиционното проектиране, и Ангел Енкин – зам.-председател на УС на Съюза на архитектите в България.

Гост на тържеството бе и кметът на столичния район „Връбница“ Румен Костадинов. **АЗБУКИ**

Отличия за родни дарования

Пет медала за българските ученици от Европейската младежка олимпиада по информатика



Списка Пресцентър на МОН

Отличените ученици заедно със своите ръководители

Пет медала – два сребърни и три бронзови, спечелиха българските ученици от IX европейска младежка олимпиада по информатика (eJOI), която се проведе от 29 август до 4 септември в Шумен, съобщава Пресцентърът на МОН. Тази година България посрещна близо 100 участници от 24 държави.

В най-престижното световно състезание по информатика за ученици в Европа до 15,5 години страната ни беше представена от два национални отбора. От първия сребърните отличия спечелиха Кирил Зулямски (Софийска математическа гимназия) и Мартин Чавдаров (СМГ). С бронзови отличия завършиха Боян Бояджиев (СМГ) и Даниел Тодоров (Първа частна

математическа гимназия, София). Техни ръководители са Петър Петров и Ясмин Ердим.

От втория национален отбор Никола Манолов (VIII клас, ПМГ „Акад. Боян Петканчин“, Хасково) също спечели бронзов медал. Част от тима бяха още Дамян Свободников (VII клас, МГ „Д-р Петър Берон“, Варна), Мартин Висулчев (VIII клас, СМГ) и Алексей Карташев (VII клас, СМГ) с ръководители доц. д-р Пламенка Христова и Димитър Добрев.

Домакините от Шумен бяха представени от седмоласника Борис Бобев и осмоласниците Симона Иванова, Богдан Върбанов и Дамян Бояджиев от ППМГ „Нанчо Попович“. Ръководители на отбора са Цветелина Петрова и Явор Василев.

Европейската младежка олимпиада по информатика

е трамплин за развитието на елита на ИТ индустрията и следва правилата и стандартите на Международната олимпиада по информатика. Състезанието е индивидуално, като всеки отбор включва четирима ученици и двама ръководители.

В Шумен участниците имаха два състезателни дни, но и богата културна и социална програма с много емоции и приключения.

Олимпиадата е основана от България през 2017 г. Организатори на тазгодишното издание са Министерството на образованието и науката, Сдружение „Европейска младежка олимпиада по информатика“ и Община Шумен в партньорство със Сдружение на олимпийските отбори по природни науки, Школа А&Б, СУ „Сава Доброплодни“ и ППМГ „Нанчо Попович“. **АЗ-БУКИ**

Пореден успех за Малена Замфирова

Нов голям успех за българския спорт. Сноубордистката Малена Замфирова е сред петимата най-добри млади спортисти в X награди на Европейските олимпийски комитети „Пьотър Нуровски“.

Малена е номинирана от Управителния съвет на Българския олимпийски комитет, съвместно с представители на спортистите. В гласуването участват представители на всички национални олимпийски комитети, както и специална експертна комисия.

Сноубордистката ще получи специален приз от ЕОК по време на церемония в Малта на 3 октомври, както и парична премия. На 45-ия семинар на ЕОК и Форум за олимпийска солидарност ще се проведе гласуването за големия победител в зимните спортове, но Малена вече си гарантира място сред най-добрите на континента.

Малена Замфирова направи истинска сензация в сноуборда, след като през март 2025 г., само на 15 години, спечели второ място на Световната купа в Криница, Полша, отстранявайки по пътя си именити шампионки. През същия месец сноубордистката завоюва и златен медал на Световното първенство за юноши и девойки в Закопане, Полша, заедно с брат си Тервел, а двамата бяха обявени за една от сензациите в световния сноуборд.

„Щастлива съм, че Управителният съвет на БОК взе решение да подаде кандидатурата на

наш състезател в зимните спортове, и това е Малена Замфирова. Нейните качества, талант и успехи бяха оценени на най-високо ниво и в конкуренцията на стотици елитни състезатели от цяла Европа. Това е признание както за нея, така и за нейното семейство, треньори, ръководство на федерацията“, съобщава председателят на БОК Весела Лечева, която получи писмо от ЕОК с имената на победителите.

Наградата на Европейските олимпийски комитети „Пьотър Нуровски“ за най-добър млад спортист е в памет на Пьотър Нуровски, президентът на Полския олимпийски комитет, който загина при самолетна катастрофа в Смоленск, Русия, отнела живота и на президента на Полша.

Нуровски беше и член на Изпълнителния комитет на Европейските олимпийски комитети (ЕОК). От 2016 г. се връчват две награди годишно – за летни и за зимни спортове. Победителят получава трофея и стипендия за подготовка. Останалите спортисти от второ до пето място ще си тръгнат също с плакети и парична премия. **АЗ-БУКИ**



НОВОТО ИЗДАНИЕ НА „АЗ-БУКИ“

Антоанета Алипиева

ТКЗС
В БЪЛГАРСКАТА
ЛИТЕРАТУРА



- ➔ КАКВО РАЗКАЗВА БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА ЗА СЕЛСКИТЕ КООПЕРАЦИИ МЕЖДУ ДВЕТЕ СВЕТОВНИ ВОЙНИ
- ➔ МИТОВЕ, ФЕТИШИ, ИКОНИ. ИЗОБРЕТЕНОТО ЩАСТИЕ НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКОТО СЕЛО
- ➔ ДРАМАТА. „МЪРТВОТО ВЪЛНЕНИЕ“, КОЕТО БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА НЕ МОЖЕ ДА СКРИЕ
- ➔ СЪПРОТИВАТА. ЛАГЕРИТЕ. ГОРЯНИТЕ
- ➔ МИГРАЦИЯТА
- ➔ „ВИЛНИТЕ ЗОНИ“ НА СОЦИАЛИЗМА

*Поръчайте
в издателството*



20 лева /10,23 евро

Когато данните „разказват“, е добре да ги чуем. Това кратко изречение определя смисъла на работата на Стефан Фенерски. Може би само с едно уточнение – големите данни. Така наречените Big Data представляват изключително голямо количество информация под формата на текст, числа, видео, аудио, което трябва да бъде събрано и анализирано. Защо? Защото анализът на големите данни, конкретно в сферата на образованието, предоставя възможности за персонализиране на обучението, прогнозиране на успеха на учениците и оптимизиране на преподавателските методи.

Петя НИКОЛОВА

Казвам се Стефан Фенерски и от година съм заместник-директор в Професионалната агротехническа гимназия „Никола Йонков Вапцаров“ в Бяла Слатина. Преди това работих като учител по информационни технологии в СУ „Христо Ботев“ в село Галиче, където съм завършил средното си образование. Продължих обучението си в УНСС с придобиване на бакалавърска и магистърска степен по специалност „Статистика и иконометрия“. В момента съм докторант в същата специалност.

Така се представя за „Аз-буки“ зам.-директорът по учебно-производствената дейност в Агротехническата гимназия в Бяла Слатина. Казва също, че

*да бъде учител,
му носи
удовлетворение,*

защото работата с ученици е динамична и смислена. Добавя още нещо, което е немаловажна част от неговата личност: „Статистиката и анализът на данни са моята истинска професионална страст – привлича ме процесът по обработка на информация, откриването на закономерности и интерпретацията на резултатите. За мен е изключително интересно да видя какво „разказват“ данните и как тези изводи могат да бъдат приложени в практиката.“

На IV национална конференция „Дигиталната трансформация в образованието“, която РУО – София-област, провежда в началото на юли 2025 г., Стефан Фенерски прави презентация, в която обяснява процеса по събиране, обработка и анализ на големите данни и предизвиква респект у аудиторията. Оказва се, че в едно училище в неголям град (около 11 – 12 000 жители) има начини, чрез които образователният процес да се види в детайли.

„Работата е екипна – в процеса се включват и колеги педагози, които съдействат при събирането на информация и прилагат изводите от анализа в практиката“, уточнява Фенерски.

В училището започва да използва знанията и уменията си в обработката и анализа на данни веднага след като заема позицията на заместник-директор. Оттогава активно развива тази дейност, като с колегите му създават системен подход за събиране на информация, нейния анализ и използването на резултатите за

Снимка ПАГ „Никола Й. Вапцаров“ – Бяла



Възпитаниците на гимназията продължават образованието си в различни университети

Големите данни в образованието

Как в ПАГ „Никола Й. Вапцаров“ в Бяла Слатина използват инструмент, който води до конкретни подобрения в преподаването и ученето



Стефан Фенерски,
заместник-директор

подобряване на учебния процес и подкрепа на учениците.

Усилията имат реален резултат, а като потвърждение Фенерски дава конкретен пример от миналата учебна година: „Чрез анализ на текущите резултати по определен предмет установихме, че в един от класовете има спад в постиженията на значителна част от учениците. След разговор с преподавателя и съвместен анализ на темите, които се оказаха по-трудни, той промени подхода си – включи повече практически задачи и индивидуална работа. В рамките на следващия срок резултатите на учениците се подобриха осезаемо.“

Събеседникът ми обяснява, че неговата роля е

*да предостави
на учителя
„картината“ –
обективни данни,
които показват къде
са затрудненията.*

„Когато преподавателят види ясни показатели и тенденции, може да прецени кои методи да промени или надгради. Така ана-

лизът не е само теория, а инструмент, който води до конкретни подобрения в преподаването и ученето“, казва той.

С помощта на големите данни може да се прогнозира успехът на цял клас, да се идентифицират конкретните затруднения на отделен ученик, да се повишат резултатите от обучението и да се помогне за по-доброто кариерно ориентиране на учениците според техните интереси и силни страни. Но освен това, казва Фенерски, анализът на тези данни е важен и за превенция на отпадането от училище. Чрез навременното им обработване може да се идентифицират рискови ситуации и да се предприемат подходящи мерки навреме.

Любопитно е, че големите данни се определят чрез три V: Volume, Velocity, Variety – т.е. обем, скорост, разнообразие. Освен че са големи, бързо се генерират, обработват се в реално време и са в различен формат. Извличат се от различни източници, като учебни платформи, изпити, тестове, домашни задачи. Може да се съберат данни, свързани с поведението на децата по време на уроци, участието им в дискусии, а дори и от комуникацията помежду им или сътрудничеството по проекти.

*„В процеса
на обработка и
анализ на данните
използваме и
изкуствен интелект*

– най-вече като помощен инструмент за бързо откриване на зависимости, тенденции и аномалии. Технологиите и модерният софтуер са ценни, защото спестяват време и дават по-точна картина, но за мен те са само средството. В основата на всичко стоят критичното мислене и правилната

интерпретация на резултатите. Мога да имам най-добрата техника, но ако не поставя правилните въпроси и не разбира контекста, данните остават просто числа. Затова комбинирам нови технологии, доказани статистически методи и опита си, за да превърна информацията в реални решения, които подобряват работата на учителите и развитието на учениците“, споделя Стефан Фенерски.

Според него следващият етап в обработката на големи данни ще бъде още по-тясната интеграция между изкуствения интелект и човешкия анализ. Изкуственият интелект ще поема все по-голяма част от автоматизирани задачи – събиране, първична обработка, откриване на модели и зависимости, но интерпретацията, поставянето на правилните въпроси и вземането на стратегически решения ще останат в ръцете на хората.

Директорът на Агротехническата гимназия в Бяла Слатина Десислава Василева се надява, че в бъдеще ще се възползват все повече от анализа на големите данни и ще установяват тяхната добавена стойност. В момента са се концентрирали върху ремонтите, които се извършват на територията на училището.

„Имаме 395 ученици. По държавния план-прием сме сформирали три паралелки с по 23 – 24 ученици, като две са разделени с по две специалности, а една е цяла – по специалността „Механизация на селското стопанство“, уточнява тя.

Ръководството възнамерява да насочи усилията си към учебната практика и от следващите години да организира дуално обучение, за да предложат на практика реално работно място.

Другите специалности в гимназията са „Компютърна техника и технологии“, „Експлоатация на

автомобилния транспорт“, „Специална транспортна и складова логистика“, „Машини и системи с цифрово програмно управление“ и „Икономическа информатика“. За последната Стефан Фенерски обяснява, че се радва на много голям интерес.

„При приема след VII клас бройката се запълва още на първо класиране, което показва търсенето на специалността и доверието на родителите и учениците. В момента нямам преподавателска заетост по тази специалност, но я смятам за изключително перспективна. Тя дава на учениците едновременно знания и умения в две ключови области – информационните технологии и икономиката, което им осигурява широка основа за бъдеща кариера и им позволява да бъдат конкурентоспособни на пазара на труда. Завършилилите я успешно продължават образованието си в различни университети, а много от тях намират добра професионална реализация в сферата на информационните технологии, икономиката и анализа на данни“, казва Фенерски.

Ако се наложи да рекламира специалността, би я представил като подходяща за хора, които искат да мислят аналитично, да работят с технологии и да разбират как функционира бизнесът.

*„Икономическата
информатика е за
тези, които търсят
професия с бъдеще*

и искат да имат повече от една опция за развитие след училище“, пояснява преподавателят.

Преди обаче да се ориентират в кариерата си, учениците от Бяла Слатина имат и предварителна опция – да се обърнат към Стефан Фенерски и да се доверят на онова, което „разказват“ големите данни. Както на неговата интерпретация, така и на прогнозите, които може да направи вследствие на анализа. Сбъдват ли се тези прогнози, питаме преподавателя.

„Да, често се сбъдват, защото са базирани на реални данни и обективен анализ. Разбира се, образованието е динамична система и има фактори, които не могат да се предвидят напълно. Но когато разполагаме с достатъчно информация и я анализираме правилно, можем да направим доста точни и полезни прогнози“, отговаря той.

А дали българското образование се възползва пълноценно от подобна възможност?

„Смятам, че в нашето образование все още има какво да се направи в тази посока. Данни се събират – от училищата, от национални и международни изследвания, но невинаги се използват пълноценно за подобряване на процеса. Често те остават под формата на отчети, без да се анализират в дълбочина и без да се търси практическо приложение на изводите.

Вярвам, че ключът е в умелото комбиниране на количествения анализ с педагогическия опит. Когато данните се превърнат в конкретни препоръки за учителите и училищното ръководство, тогава те имат реална стойност. Могат да подпомогнат вземането на решения, да покажат къде да се вложат повече усилия и как да се адаптира обучението към нуждите на учениците“, обобщава Стефан Фенерски.



В този брой „Аз-буки“ гостува на Начално училище „Паисий Хилендарски“ в Стрелча, област Пазарджик. То е единственото в общината, което приема деца от начален етап.

През 1844 г. в Стрелча е основано първото светско школо, чийто наследник е НУ „Паисий Хилендарски“. Честването на 180 години светско образование в града през миналата година преминава под знака на редица инициативи. Организирант се спортни игри, изложби, творчески изяви.

Финалът е белязан с празничен концерт. На него се извяват всички талантиливи деца от училището и бивши неговии възпитаници.

НУ „Паисий Хилендарски“ има статут на иновативно училище от учебната 2024/2025 г.

Стекла МАРИНОВА

Природните забележителности, културните институции в региона и историческото минало на Стрелча са само част от темите, които второкласниците обсъждат по време на иновативния предмет „Стрелча – моят роден край“. Той се изучава като допълнителен в рамките на избираемата подготовка. През новата учебна година иновацията продължава със същите ученици, но с нова тематика – „Стрелчански традиции и обичаи“.

„За децата заниманията са изключително интересни, защото са свързани с родния им град. Още повече че това се случва в неформална среда“, споделя директорката на училището Иванка Илиева.

През изминалата пролет НУ „Паисий Хилендарски“ е домакин на посещение по Националната програма на МОН „Иновации в действие“. В Стрелча гостуват представители от ОУ „Христо Смирненски“ – Карнобат, ОУ „Васил Левски“ – село Орешак, община Троян, и ОУ „Христо Ботев“ – с. Лозарево, община Сунгурларе. Учители и ученици споделят опита си, придобит по време на часовете по иновативния предмет. Те се включват в две открити образователни практики. Едната, на тема

„Траките –
Жаба могила“,

се провежда в Историческия музей в Стрелча от главния учител Стойна Караджова, а „Търсачи на приключения“ е изнесена от старши учител Парашкева Роглекова.

„Нашите деца разходиха гостите из града, показаха им забележителностите и паметниците, заведоха ги и на тракийската гробница Жаба могила, подредиха и пзел с герба на Общината. Беше им интересно“, разказва събеседничката ми.

Преди това училището участва в иновативни практики, които се провеждат в школата в Карнобат и село Лозарево.

Снимка НУ „Паисий Хилендарски“ – Стрелча



Възпитаниците на НУ „Паисий Хилендарски“ и тази година казаха „Не“ на тормоза и насилието в училище



Иванка Илиева,
директор

В стрелчанското начално училище се развиват и редица извънкласни дейности, които допринасят за повишаване интереса на учениците. „Предлагаме най-различни клубове, за да може всяко дете да участва според интересите си“, обяснява директорката.

Работят по Националната програма „Заедно в изкуствата и спорта“, по която имат сформирани четири клуба. Два са в областта на изкуството – вокална група и мажоретен състав. Имат и волейболни клубове за момчета и момичета, които през последните години се налагат като традиционни за образователната институция.

За втората година по НП „Заедно в изкуствата и в спорта“ училището организира междуучилищния волейболен турнир за деца от начален етап „Паисий Хилендарски“ – Стрелча. Тази година вземат участие двата отбора на домакините, както и тимове „Пан-Волей“ от Панагюрище, „Марица“ от Белово и „Васил Левски“ от Карлово. Отборът на момичетата на НУ „Паисий Хилендарски“ се класира на първо място, а на момчетата – на трето.

„Получава се истински спортен празник. И тази учебна година ще проведем надпреварата“, категорична е директорката Иванка Илиева.

Талантите от вокалната група с ръководител Стефка Стефанова също се представят добре в различни прояви. Печелят второ място на XVI национален фолк-

лорен фестивал „Столетово пее и танцува“.

Към училището е сформирани и отбор по художествена гимнастика. Неговите състезателки участват в международния турнир Купа „Диана“ и заемат две призови места – I място с танц „Вода“ във възрастовата група до 7 години и II място с танц „Тора-тора“ във възрастовата група до 10 години. Илиева отбелязва, че децата постигат тези резултати за по-малко от година занимания.

В Стрелча има и общински клуб по плуване, който също се посещава след часовете от голяма част от децата.

Обмислят да направят и футболен клуб за занимания по интереси, за да има повече спортни дейности, в които децата да се включат и да бъдат активни. „Колкото повече спортуват, толкова по-малко време са на телефоните“, заявява събеседничката ми. И добавя, че подкрепя предложението за забрана на мобилните телефони в училище.

„Децата са все още малки и не им трябва телефон. В училище разполагат с технически средства, които при необходимост да се използват по време на учебния процес. Родителите и учителите имат непрекъснат контакт, така че на децата засага не им е необходим телефон“, коментира тя. Дава и пример как обикновено децата са на телефоните си в междучасията и вместо да играят в двора, използват училищния wi-fi, за да играят на смартфоните си. Затова по думите ѝ е по-добре те да не са у тях и в междучасията да си починат.

Школото участва и в проект „Успех за теб“, по който са сформирани четири групи за допълнително обучение по български език и четири по математика за деца, които изпитват затруднения.

Миналата учебна година участват и по модула за занимания по интереси. По него сформират група за театрално изкуство „Художествено слово“ с ръководител

Цветанка Няголова. Съвместно с волейболния клуб на СУ „Св. св. Кирил и Методий“ в града организират две общи изяви. По време на едната четвъртокласниците от театралния клуб представят стрелчански хумористичен фолклор – скечове и театралната постановка „Сливи за смет“. След това се провеждат и съвместни спортни игри между участниците от двете училища. Другата изява е на тема

„Клюкарки –
стрелчански
хумористичен
фолклор“.

Младите актьори изнасят рецитал и на общинско ниво.

„Децата имат нужда от изява, за да покажат какво умеят. И участват с желание. Приветстваме възможността за реализиране на различни извънкласни форми, затова се включваме във всички програми, в които имаме възможност, за да могат децата да се извияват“, посочва Илиева.

Привличат средства и по други национални програми. Сред тях е „Без свободен час“. По „България – образователни маршрути“ малко преди началото на учебната година 20 ученици са на учебна екскурзия в Банско. Участват в нея всяка година.

Началното училище в Стрелча има и съвместна практика с Историческия музей в града, като провеждат часове в него. „Изясняме част от уроците в музея със съдействието на неговите специалисти. В неформална среда на децата им е интересно. С желание посещават Историческия музей. Директорката и екипа ѝ много добре работят с възпитаниците ни“, разказва директорката.

Представители на Музея също посещават училището. През годината по случай различни празници организират изложби, провеждат уроци. Интерес за учениците представлява и инициативата „Музей в куфара“, която има за

цел да пренесе миналото при децата. Чрез посещения в различни класове и училища специалистите от Историческия музей в Стрелча показват и разказват на учениците какъв е бил животът на техните предци.

Работят и по изграждането на STEM център. С финансиране по Националния план за възстановяване и устойчивост ще бъдат оборудвани два кабинета в направленията „Математика и информатика“ и „Природни науки“. За първия ще бъдат закупени лаптопи, интерактивна дъска, 3D принтер. А в кабинета по „Природни науки“ ще има лаборатория, която да подпомага практическото изучаване на материала по човек и природа. Ще поставят табла и интерактивни дисплеи, за да могат учителите да използват новите форми и методи на преподаване. Директорката отбелязва, че именно в тази посока са и част от квалификациите на педагозите.

Със собствени средства в STEM центъра ще бъде оборудван и трети кабинет, в който ще бъде поместена библиотека и ще се провеждат занимания по интереси. Школото разполага с

богат фонд
с детски книги
и литература

– над 500, които децата ще могат да заемат. Голяма част от тях са закупени по национални програми.

Средата в школото е благоприятна, затова и за педагогическия екип е най-важно в него да има деца. Но демографските процеси не подминават и Стрелча, като в последните години раждаемостта намалява и миграцията нараства, а с това и броят на бъдещите ученици е по-малък.

Наесен училищния праг ще прекратят общо 141 деца. В училището са обособени 8 паралелки – по две за всеки от класовете в начален етап, и една полудневна подготвителна група за 5- и 6-годишни деца.

Малчуганите от подготвителната група се адаптират по-лесно, когато постъпят в I клас. „Средата в класната стая е по-различна и децата свикват по-бързо с училищния режим, когато са били в подготвителна група. Тогава те контактуват и с преподавателите, които ще ги поемат в I клас, влизат в часовете им. Така преходът от детската градина към училище е по-плавен. На онези, които идват при нас от детските градини, им трябва по-дълъг период на адаптация“, отбелязва за ползите от полудневната подготвителна група директорката. Допълва, че родителите на тези деца също са по-спокойни.

По думите на Иванка Илиева децата, които са били в подготвителна група в училището, имат добра готовност за I клас. Голяма част от тях сричат и се опитват да четат.

А на прага на новата учебна година директорката пожелава за училищния екип здраве, търпение и повече енергия и сили, за да се справят с предизвикателствата.

Тази година за първи път се проведе официална церемония по връчване на Националните награди за приобщаващо образование. Целта на инициативата, организирана от Регионалния център за подкрепа на процеса на приобщаващо образование – София-град, е да отличи личностите и образователните институции, които създават подкрепяща среда за всяко дете.

Срещаме се с Невена Делчева от Средно училище „Христо Ботев“ в Долни Дъбник. Тя получи най-високото отличие в категория „Ресурсен учител“.

Диляна КОЧЕВА

Вдъхновяващо е да бъдеш първият отличен ресурсен учител по време на първите по рода си национални награди за приобщаващо образование. Радвам се, че трудът ми беше оценен“, споделя пред „Аз-буки“ Невена Делчева, учител в Средно училище „Христо Ботев“ в Долни Дъбник. През изминалата учебна година е работила в училището с учениците от V до VII клас, като от тази най-вероятно ще има деца от всички класове.

„Готови сме да помогнем на всеки, който има нужда“, обяснява тя. В школото работят двама ресурсни учители, които си разделят децата, за да могат да създадат личен контакт и да оказват съдействие на всяко от тях. Затрудненията, с които се сблъскват, са предимно дислексия, дефицит на внимание, обучителни затруднения и нарушения от аутистичния спектър.

Невена Делчева споделя, че за разлика от големия град, в по-малките населени места хората по-лесно приемат децата със затруднения. Те ги познават, обичат и знаят как да комуникират с тях. В класната стая също няма проблеми като подигравки или обидни думи. „Определено най-трудната част от работата ни е комуникацията с родителите. Те са изправени пред голямо изпитание в живота си и понякога им е трудно да вървят напред“, казва Делчева. Затова най-важният момент е изграждането на доверие – има ли такова между учители и родители, работата върви в правилната посока. А доверие се изгражда с обща цел – адаптацията в обществото на децата с нарушения.

Първите няколко седмици на всяка нова учебна година винаги са от изключително голямо значение. Те са опознавателни и много важни за по-нататъшната работа. След като се запознаят със ситуацията, ресурсните учители разработват план за работа.

„Много рядко се случва някое от децата да не иска да работи в заниманията. Стремя се да намеря индивидуален подход към всяко, за което много ми помага работата в по-малки групи. Работя и индивидуално с учениците, влизам с тях в някои от часовете, за да им помогна с участието в дейностите на класа“, разказва ресурсният учител.

Важно е да се работи с учениците със затруднения – може да е един час седмично, може да е и всеки ден по час. Когато екипът за подкрепа работи с ученика, който има нужда от това, винаги има видима разлика, винаги има положителна промяна както за детето, така и за родителите му. „Най-добър резултат в обучението се забелязва, когато часовете все пак са съобразени с нуждите и потребностите на учениците“, обяснява тя.

По образование Невена Делчева е специален педагог. Завършила е Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Споделя, че винаги е мислела, че ще стане ветеринарен лекар. Дори след завършването на средното си образование записва точно тази специалност. Но се случва така, че прекъсва и поема по нов път. Днес тя има богат професионален опит. Работила е в две детски градини, след това в гимназия и в Дома за медико-социални грижи в Плевен.



Снимка: Личен архив

Ресурсният учител Невена Делчева е приела за мисия в живота си да помага на другите и да научи децата как да общуват помежду си

Да бъдеш себе си, когато помагаш

Ресурсният учител от СУ „Христо Ботев“ в Долни Дъбник Невена Делчева учи децата как да общуват с „различните“ от тях

Учениците на г-ца Цвета

Освен носител на отличието „Ресурсен учител“ на годината Невена Делчева е и автор на книгата „Учениците на г-ца Цвета“. Изданието се появява на бял свят през 2021 г., като до онзи момент на пазара няма подобна детска книга.

„Исках да разкажа на децата – на моето собствено, а и на другите, за децата със затруднения“, споделя тя.

В изданието са разгледани различни затруднения като дислексия, Синдром на Даун, интелектуални, слухови и зрителни затруднения и много други. „В книгата е обяснено какво е затруднението на всяко дете и по какъв начин връстниците му могат да общуват или играят с него“, обяснява авторката.

Любопитно е откъде идва името на книгата – защо децата са на г-ца Цвета, при положение че авторката се казва Невена Делчева. „Истината е, че повечето хора, които познавам и работят с деца със затруднения, са с име на цвете. Преподавателите в университета ми също са хора с имена или фамилии на цветя. Затова така я нарекох – в тяхна чест и с благодарност, че са ми помогнали да поема по този път“, казва Невена.

Авторката споделя, че в книгата си, където всяка глава е посветена на различно дете с някакъв вид нарушение, иска да покаже на света около себе си, че децата със затруднения могат да правят много неща, които повечето хора могат, а понякога и много повече.

„Тези деца могат да вдъхновяват и да бъдат пример за подражание“, категорична е Делчева. Разказва, че всеки от героите ѝ в книгата има любима играчка, домашен любимец, нещо, в което е истински добър, или тема, по която обича да говори и може да го прави с часове, както всяко друго дете. По този начин читателите могат да се свържат с героите, като открият общи черти с тях. А изводът е, че ако поиска, човек може да намери път към всеки, стига да спре за миг и да потърси правилната пътека.

„Липсата на социално емоционални умения понякога също може да се разглежда като вид затруднение, което пречи на общуването и обучението. Точно затова посветих глава и на това“, казва моята събеседничка. Често децата не знаят как да общуват и как да боравят с емоциите си.

В края на книгата има легенда, която свързва всеки герой с точното наименование на затруднението, което има. „Но дебело искам да подчертая, че това не е целта на книгата, а да науча децата как да общуват с „различните“ от тях. Има едно изречение, което много харесвам: „Да наблегнем на умението, а не на затруднението“ – това се опитвам да правя всеки ден!“, обобщава Делчева.

„Работила съм с деца от 3 – 4-месечна до 18-годишна възраст. Бях и трудотерапевт на възрастни хора със затруднения, но там естеството на работа е по-различно. Истината е, че се чувствам себе си, когато помагам на другите“, казва моята събеседничка.

И независимо че е оказала положително въздействие върху много хора, споделя,

че най-много се гордее с първата си ученичка – трудноподвижно момиче със зрителни затруднения, с което е работила още по време на следването си в университета. И въпреки всички житейски трудности, днес то учи магистратура и пътува из цялата страна без чужда помощ.

„Не знам дали защото е първата ми ученичка, но определено този пример е

най-вдъхновяващият за мен. Ако човек се замисли колко ни е трудно понякога да свършим нещо, без дори да имаме физическа пречка, а тя въпреки тези трудности се справя с толкова много неща. За да постигнеш всичко това, наистина се изисква голяма сила на духа и жажда за живот“, обяснява Делчева.

Колкото до това дали обществото ни вече е узряло да приема „различните“, ресурсният учител е на мнение, че все още не е напълно. И причината е, че не се поставяме на мястото на хората със затруднения. За повечето по-лесният вариант е да се правят, че не ги виждат или че те не съществуват. А докато не се промени тази обществена нагласа, е трудно да се говори за приобщаващо образование. Докато родителите не започнат да обясняват вкъщи на своите деца как трябва да се държат с „различните“ деца, няма как нещата да се случат.

„Трябва да се научим да разбираме хората със затруднения, защото само така ще оценим тяхната сила и колко много понякога им коства, за да се справят с всекидневните задачи. Трябва да научим децата си на емпатия към другите, но за да се случи това, трябва да развием емпатията първо у себе си. Възрастният може да научи детето си на емпатия само ако самият той го умее или пък иска да го постигне“, обяснява тя.

Емпатията, състраданието, съчувствието – всичко това започва да се развива у човека в най-ранна възраст. Това се случва първо у дома, след това в детската градина, надгражда се в училище и след това се развива цял живот.

За децата е важно да им се обяснява светът около тях. „Ето, излизате с детето си на улицата и виждате човек в инвалидна количка или с патерици. Напълно логично е то да зададе въпрос – защо този човек не може да ходи, и тогава родителите обикновено казват: „Не гледай! Не питай! Не сочи с пръст!“ и т.н. А това не е най-добрата реакция. Точно в този момент е хубаво родителите да назоват каква може да е причината, и заедно с детето да обсъдят темата, вместо да я скриват в някоя прашен ъгъл“, завършва Невена Делчева.

Валентина Камалиева, началник на РУО – Бургас:

Насърчаваме културата на учене и взаимодействието с родителите

Само в 16 от общо 134 училища в Бургаска област учениците ще се обучават на двусменен режим

Интервюто взе
Донка ТЪНКОШИЕВА

Поспожо Камалиева, от няколко месеца управлявате РУО – Бургас, първо като временно изпълняваща длъжността началник, а сега вече и като титуляр. Какви са приоритетите Ви?

– Основните ми приоритети са свързани с прилагането на държавната политика в системата на предучилищното и училищното образование в област Бургас. Усилията ще са насочени към насърчаване културата на учене, прилагането на иновативни методи и избягването на формализма в училището. Целта е да постигнем по-високи резултати на учениците на областно ниво, както и максимален обхват на децата и учениците в задължителната предучилищна и училищна възраст.

Друг много важен приоритет – не само мой, но и на екипа на Регионалното управление и на директори и учители, е активно да се взаимодейства с родителите. Защото много голяма част от образователната и възпитателната работа може да се случи само ако те са наши партньори и подкрепят стремежа ни да подготвим знаещи хора, които ще се справят успешно в живота и на пазара на труда.

– Моля, обяснете кои са новите професии и профили, с които започнаха тази учебна година училищата в областта?

– Новите възможности за обучение на учениците са съобразени с потребностите от кадри за съответните браншови сфери. За първи път в областта има няколко нови професии и специалности.

В ПГ по химични технологии „Акад. Николай Д. Зелинский“ в Бургас се предлага обучение по професия и специалност „Икономист/търговия“. В ПГ по сградо-строителство и инсталации „Пеньо Пенев“ – „Електромонтьор/електрообзавеждане на транспортна техника“ и „Монтьор на енергийни съоръжения и инсталации /газова техника“. В СУ „Елин Пелин“ в село Руен се предлага „Организатор на туристическа агентска дейност / организация на туризма и свободното време“, а в СУ „Св. Климент Охридски“ в Бургас – „Сътрудник социални дейности / социална работа с деца и семейства в риск“.

В Профилираната гимназия за чужди езици „Васил Левски“ и Профилираната гимназия за романски езици „Георги Стойков Раковски“ в Бургас се предлагат и паралелки с профил „Природни науки“.

– Наложил ли се да бъдат съкратени паралелки заради по-малко ученици?

– Държавният план-прием е

Валентина Камалиева е завършила висшето си образование в Историческия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Притежава учителска правоспособност по история и цивилизации и география и икономика.

Има 14-годишен професионален опит в сферата на образованието. През половината от тях е била учител в училища от област Бургас. Близо 7 години е експерт в Регионалното управление на образованието – Бургас. Избрана за началник на РУО – Бургас, през август 2025 г.

изготвен според броя на седмоласниците в област Бургас. С оглед на приобщаването на учениците в образователната система до последно няма да се закриват паралелки. Целта е да се даде възможност за обучение на завръщащите се ученици от чужбина, както и на търсещите и получили международна закрила.

– За първа година Вечерната гимназия „Захари Стоянов“ в Бургас ще съществува под шапката на СУ „Димчо Дебелянов“ – какви са очакванията Ви? Не се ли обезличава едно специализирано училище с традиции и история и как ще се отрази промяната на редовните ученици?

– Средно училище „Димчо Дебелянов“ има дългогодишен опит в обучението на учениците в различните форми на обучение. Директорът на училището е разпределил пространствата в материално-техническата база така, че да бъдат осигурени нужните условия за провеждането и обезпечаването на образователния процес за всички ученици, без значение в каква форма се обучават.

– Влизат ли млади педагози в образователната система на областта? И по кои предмети се усеща недостиг на учители?

– Общата тенденция за страната е с всяка година да расте броят на учителите на възраст до 35 години. Това е резултат от политиките на Министерството на образованието и науката за привличане на студенти в педагогическата професия.

В област Бургас има общо 740 учители на възраст до 35 години, от тях 542 учители в училищата, а 198 са учители в детските градини.

В момента при нас най-много учители се търсят за провеждане на обучението в начален етап, по математика и информационни технологии, английски език, български език и литература, история и цивилизации и химия и опазване на околната среда.

Има възможност по Националната програма на МОН „Квалификация на педагогическите специалисти“ учители да се обучават безплатно във висши училища, за да получат допълни-

телна квалификация да преподават и по други предмети.

– Успяват ли бургаските висши училища, в които има педагогически специалности, да подготвят нужните млади кадри? И каква методическа помощ и подкрепа получават те?

– Бургас има много добро сътрудничество между училищата и университетите, които не само подготвят учители, но и помагат за последващата им квалификация. А РУО – Бургас, оказва методическа подкрепа на новоназначените учители. Чрез въвеждащата квалификация в училищата се дава възможност на новоназначените учители да бъдат подпомогнати в процеса на адаптирането им към новата училищна среда.

Много е важно учителските колективи да подават ръка на младите хора с опита си, както и да ги окуражават, ако те експериментират и успяват да провокират интереса на учениците към различните науки. В училищата, в които има новоназначени учители, директорите определят наставници, които да ги подкрепят методически, организационно и административно.

– Наскоро приключиха и директорските конкурси. Останаха ли училища без титуляри?

– В област Бургас бе обявен конкурс за директори на 16 училища и на Център за специална образователна подкрепа. Мога да отбележа, че кандидатите бяха двойно повече от обявените

места. И единствено ОУ „Христо Ботев“ в село Ново Паничарево, община Приморско, остава с временно изпълняващ длъжността „директор“.

– Работи ли се за преминаването към едносменен режим на обучение във всички училища в региона? Кои училища ще започнат учебната година в нови сгради?

– В област Бургас се работи усилено в посока преминаване към едносменен режим на обучение. Само в 16 от общо 134 училища учениците ще се обучават на двусменен режим.

Приключи строежът на новия корпус на ППМГ „Акад. Никола Обрешков“ и на ПГРЕ „Г.С. Раковски“. Сградата ще бъде за споделяно ползване от двете училища, като през учебната 2025/2026 г. ще гарантира преминаването на едносменен режим.

– Ясно ли е вече от колко часа ще започват учебните занятия в различните школи?

– В зависимост от спецификата си всяко училище ще прецени възможността за въвеждане на гъвкаво начало на учебния ден. Това може да се случи след обсъждане с педагогическата и родителската общност на училището.

– За втора година зрелостниците могат да се явяват повторно на изпит по предмет, който са издържали успешно, но искат да повишат оценката

си. Има ли интерес към тази възможност?

– Тази възможност е изключително благоприятна за зрелостниците, които искат да кандидатстват във висше училище. През текущата учебна година, сесия август – септември, в област Бургас само един зрелостник е заявил желание за промяна на оценката по математика – профилираща подготовка.

– Започна изграждането на STEM зони във всички училища със средства от Националния план за възстановяване и устойчивост. Как върви този процес в Бургаска област?

– Директорите в областта са изключително активни в оползотворяването на тази възможност и към момента са изградени STEM кабинети в по-голяма част от училищата. Това ще даде възможност на учителите да разгърнат своя методически подход и потенциал в преподаването на математика и природни науки. Учениците ще могат да придобият повече умения чрез изпълнение на практически задачи, лабораторни опити и проучвания, като в същото време екипната работа ще допринесе за формирането на социални умения.

– Има ли вече нагласа у учители, ученици и родители за въвеждане забрана за използване на мобилни телефони на територията на училищата?

– Училищните общности са запознати с промените. Важно е намаляването на времето, прекарано от учениците пред екраните. Убедена съм, че тази мярка, насочена към запазване психическото и емоционалното развитие на учениците и към повишаване на тяхната концентрация, ще доведе до по-добри резултати и по-спокойни и здрави деца.

– Как работи Механизмът за обхват на деца и ученици, подлежащи на задължително обучение? Има ли критични населени места или квартали?

– Междунституционалното взаимодействие е от изключителна важност за понижаване процента на учениците, които не са обхванати в образователната система в област Бургас и са застрашени от отпадане. Действията на екипите са последователни, обръща се внимание на спецификата на всяко дете и ученик, като се предприемат конкретни мерки за приобщаването в детска градина или училище.

Личната ангажираност на медиаторите, училищните психолози, социалните работници към образователните институции и учителите, работещи в училищата с уязвими групи, са насочени към всекидневни посещения на адрес и работа с родителите. И това е работещата мярка за предотвратяване отпадането на децата и учениците от уязвими групи.



Д-р Савина КИРИЛОВА,
научен консултант
на НИОН „Аз-буки“

През последните години се наблюдава увеличение на проблемите с почтеността на научните изследвания, произтичащи от системни манипулации на публикационния процес. Максимата Publish or perish („Публикувай или умри“) в комбинация с бързото навлизане на изкуствения интелект и по-слабия контрол, създадоха среда, в която количеството често се поставя над качеството, а това благоприятства различни измамни практики и постепенно превърна научните измами в печеливш бизнес. Той включва „фабрики“ за съдържание, брокерски къщи, фалшифицирани и „хищни“ списания, които обещава бързо и евтино публикуване без реална редакционна проверка или процес на рецензиране.

По данни на Cabells Predatory Reports броят на регистрираните „хищни“ списания е нараснал от приблизително 13 000 заглавия през 2020 г. до 19 834 през юни 2025 г. Още по-опасен феномен са фалшифицираните списания – измамни сайтове, които присвояват имена, ISSN номера и други метаданни на реални издания. В периода 2013 – 2023 г. са идентифицирани 67 клонирани списания, включени в базата данни Scopus. Девет от тях остават в платформата до май 2024 г. Документиран е и случай на индексирание на близо 880 неавтентични публикации само от едно фалшифицирано заглавие.

Друг сериозен проблем е компрометирането на процеса на рецензиране чрез създаване на фиктивни профили на рецензенти и злоупотреби с редакторски акаунти, което позволява на нискокачествени статии да получат положителна

Индустрията на научните измами се разраства

Необходими се спешни мерки, тъй като възходът на генеративния изкуствен интелект допълнително улеснява създаването на фалшива наука

оценка и впоследствие да бъдат публикувани. Не по-малко тревожна е практиката за манипулиране на цитирания, при която групи учени или издатели съзнателно изкривяват показателите за научно влияние на определени статии или списания.

„Фабриките за съдържание“ (Paper mills) са компании, които срещу заплащане от около 180 до 5000 евро предлагат готови публикации, възможност за съавторство или продажба на статии. Предлаганите материали обикновено плагиатстват публикувано съдържание, включват неверни и откраднати данни или конфигурирани и дублирани изображения. Услугите обхващат още пренаписване на текстове с помощта на изкуствен интелект, превод на статии от други езици и повторното им публикуване на английски, както и фиктивно рецензиране.

„Фабриките за съдържание“ умело се прикриват зад определения като „редакционни услуги“ или „научно консултиране“ и успешно

популяризират дейността си чрез реклами в социалните мрежи. Дейността им е най-разпространена в държави, които стимулират изследователите да произвеждат колкото се може повече научни статии, като Китай, Русия, Индия и Иран. Въпреки това профилът на потребителите им е доста разнообразен и включва изследователи както от развити, така и от развиващи се страни, включително Индонезия, Малайзия, Германия и САЩ (The Conversation, 2024).

Възходът на генеративния изкуствен интелект дава допълнителен тласък на тази индустрия за измами. Той се използва все по-често за бързото създаване на уж оригинални и формално коректни текстове, които трудно се отличават от реална научна работа. Това улеснява както автоматизираното производство на фалшиви статии, така и създаването на фалшиви профили и рецензии.

Разследване на сп. Science и базата данни Retraction Watch идентифицира няколко „фабрики

за съдържание“ и повече от 30 редактори на реномирани списания, които са замесени в този вид измамна дейност. Повечето от тях са били гост-редактори на специални броеве, които се смятат за особено уязвими на злоупотреби, предвид това, че се подготвят отделно от регулярните издания на списанията (Science, 2024).

Независимо че е трудно да бъдат дефинирани статиите, които са продукт на „фабрики за съдържание“, те имат определени отличителни белези – използване на идентични или сходни изображения и текстове, неправилни или погрешно идентифицирани данни, проучвания с необичайно голям брой участници или неправдоподобно кратък период за набиране на желаещи да участват в дадено изследване. Други характеристики, които правят впечатлението, са наличието на необичайно голям брой публикации от едни и същи учени за кратък период, автори, свързани с институции без изследователски програми, както и подаване на го-

тови ръкописи необичайно бързо след приключване на проведеното изследване.

Откриването на научни статии, произведени от „фабрики за съдържание“, не е лесен процес, но може да се извърши проследяване на рецензии след публикуване в платформи като PubPeer или чрез проверка на базата данни Retraction Watch, която вече е част от Crossref и документира подобни подозрителни ръкописи.

Друг индикатор за увеличаване на организираните научни измами е нарастването на броя на оттеглените публикации. Между 2020 и 2024 г. измамните практики като „фабрики за съдържание“, фалшиви рецензии и автоматично генерирани текстове са причина за 30,1% от оттеглянията, докато дялът на плагиатството е 6,8% (Plos One, 2024). Според проучване, отразено в сп. Nature през 2024 г., над 10 000 съмнителни научни статии, публикувани през последните години в списания от Азия и Източна Европа, вероятно са продукт на „фабрики за съдържание“. Повечето от тях включват фалшифицирани данни, произволни графики, а текстовете са генерирани чрез изкуствен интелект.

Германо-британската издателска компания Springer Nature съобщава за 2923 оттегляния в рамките само на една година (Retraction Watch, 2025). Издателство Wiley е принудено да оттегли над 11 300 статии и да прекрати издаването на 19 списания, част от които са били свързани с мащабни изследователски измами от страна на „фабрики за съдържание“ (Financial Times, 2024). В базата данни Retraction Watch са отчетени над 60 000 оттеглени статии към 2025 г.

Всичко това показва колко уязвима може да бъде системата на научното публикуване при недостатъчен контрол. Тревожен е не само устойчивият ръст на оттеглянията, но и фактът, че тези статии продължават да бъдат цитирани дори след тяхното оттегляне. През 2025 г. в Wall Street Journal публикува данни, според които броят на фалшивите статии се удвоява на всеки 1,5 години, а увеличението на легитимните публикации е значително по-бавно.

Тези явления придобиват чертите на организирана индустрия. Разрастването на фалшивата наука е сериозен проблем, който изисква промяна в критериите за оценка на учения с акцент върху качеството на научните публикации, ефективни санкции срещу хищните издатели и „фабриките за съдържание“, както и международна координация за ограничаване на тяхната дейност.

Как фирменият мениджмънт навлиза в AI ерата

„Навлизане в AI ерата на фирмения мениджмънт“ е най-новото издание на Национално издателство за образование и наука „Аз-буки“. То е резултат от задълбочени изследвания в рамките на университетския проект НИД-НИ 5-2023А, реализиран от водещи учени от Университета за национално и световно стопанство и Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

Тази монография съчетава научния прогрес с визионерския поглед към бъдещето на управлението в бизнес организациите. В нея могат да бъдат намерени отговорите на въпроси като как изкуственият интелект (AI) променя мениджмънта и как бизнесът може да интегрира интелигентни инструменти,

за да бъде по-ефективен, иновативен и конкурентоспособен.

В книгата ще откриете на достъпен език и без употребата на сложен технически жаргон в какво всъщност се състоят същността и принципите на AI в управленските процеси.

Освен това ще разберете как да използвате AI дори без да сте специалисти по технологии, усвоявайки ключови интелигентни инструменти и практики.

Ще се запознаете и с реални концепции, които можете да приложите веднага чрез използването на авторски модели за интеграция на AI в бизнеса.

Монографията е създадена за мениджъри, предприемачи, бизнес стратегии,

изследователи и всеки визионер, който иска да разбере бъдещето на корпоративния свят в AI ерата. Това е не просто книга – това е инструмент за преобразяване на управленските практики чрез интелигентни технологии. Време е да преосмислим традиционните подходи и да използваме AI като ключов съюзник в стратегическото вземане на решения.

И независимо че тази книга изцяло е дело на човешки интелект, предговорът в нея е предоставен от изкуствен такъв.



Сандро фон Батенберг — една европейска съдба

За историята на първия български княз след Освобождението, представена в изложба, разказва един от нейните инициатори д-р Зигрун Комати

Д-р Зигрун Комати е родена в Германия. Завършила е „Българска филология“ в СУ „Климент Охридски“. След дипломирането си работи няколко години в Берлинския университет. После защитава дисертация в Софийския университет. Работи като лектор по български в различни немски висши училища – в Хумболтовия университет в Берлин, в Университета „Гьоте“, в Университета във Франкфурт на Майн. В Университета на Саарланд е научен сътрудник. Председател е на Българо-немското академично сдружение за поощряване на връзките между Германия и България „Алеко“. Нейните усилия са и в основата на най-новото българско неделно училище в Германия със същото име, което отваря врати на 15 септември. Тя е един от инициаторите на изложбата, посветена на принц Александер фон Батенберг – в България той е с титлата Александър I Княз на България. Зигрун Комати бе у нас по покана за участие в тържествената международна научна сесия, посветена на 140 години от Съединението на България, проведена се в Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

Зина СОКОЛОВА

Интересът на д-р Зигрун Комати към българския език е още от ученическите ѝ години. Тогава изучава руски в училището и проявява интерес към славянските езици. Когато разбира, че българският е най-старият славянски език, насочва вниманието си изцяло към него. Така решава да следва българска филология. Дисертацията ѝ е върху журналистическите заглавия и езика на вестниците в преходните времена, когато от един административен и сух стил се преминава към по-разговорен, на моменти дори жаргонен език.

„Наистина, след политическата промяна настъпи истински взрив, получи се ефект на махалото – казва Зигрун Комати. – Българският език, който е толкова богат с глаголната си система, е бил фактически вкаменен в стария стил на вестниците, без никакви атрактивни неща.“

В сдружението, чийто председател е, членуват археолози, филолози представители на хуманитарните и естествените науки. Сред сътрудниците са и музиколози, медици и теолози. Организацията е много тясно свързана с българските университети и поощрява и българските студенти в немските университети. Сдружението организира редовно и екскурзии. Едната е до Пловдив, където се провежда и симпозиум в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. По-миналата година пътуват по Дунава – Свищов, Русе, римските останки в античния град Нове.

Сдружението публикува три серии от научни издания. Всяка година се издава годишникът „BULGARICA“. Под печат е том номер 7 на поредицата.

Другата поредица е с граматична насоченост – „Българска библиотека, основана от Густав Вайганд“ („Bulgarische Bibliothek begründet von Gustav Weigand“), който е голям изследовател на славянските езици и по-специално на българския език.

„В тази поредица издаваме езиковедски публикации – казва Зигрун Комати. – Например д-р Кирил Костов беше открил в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София стара българска граматика от 1856 г., написана не на кирилица, а на латиница от ун-

гареца Андреас Пашори. Това съчинение също е издадено като том № 13 в нашата поредица, с превод на български и на немски от проф. Клаус Щайнке и с моето участие. Влезе дори в учебната програма на студентите по българска филология в България. Пашори е бил тук като преподавател по латински в Католическото училище в Пловдив след принудителното си напускане на Унгария по политически причини през 1850 г. И тази граматика той пише като учебник на латиница за свещениците, които идват от чужбина да поемат длъжностите си в католическата църква в Пловдив, но още не владеят кирилицата.

Друга поредица на Сдружението, се нарича „FORUM: BULGARIEN“. В нея се публикуват неща, свързани с актуални въпроси. Например издаден е том, посветен на българската история с акцент върху българската конституция. Нейните основи се поставят през XIX век, но това не е чисто българско дело. В Основния закон залягат и други автори и други правни норми, подчертава Комати.

Предстои издаването и на един том, посветен на Иван Вазов, с негови малко по-непознати творения – например в „Царството на самодивите“ в немски превод.

Идеята за изложбата „Сандро – княз Александър фон Батенберг. Една европейска съдба“ се ражда през 2016 година. Зигрун Комати живее в гр. Рюселсхайм, но е в тесен контакт с населеното място Зеехайм-Югенхайм, южно от Дармщат. В него се намира дворецът Хайлигенберг, в който княз Александър Първи прекарва детството и младежките си години.

„Но интересът към тази личност в провинция Хесен, където живее, е много малък – подчертава Комати. – Ние казваме на немски „Alexander von Hessen – in Hessen vergessen“ (Александър фон Хесен – в Хесен забравен). Не го познават. В нашите учебници по история ще намерите само една кратка бележка. Но когато след политическите промени хората почват по-активно да пътуват, пристигат и първите гости от България, които посещават като туристи замъка Хайлигенберг и питат: „Защо тук нищо не е споменато за нашия княз, за първия ни владетел след Освобождението? И тогава започнаха и в Германия да се интересуват от неговия живот. Ние сме изследователска група под ръководството на Фондация „Хай-



Снимка: Личен архив

Най-новото неделно училище в Германия е „Алеко“

Д-р Зигрун Комати живее в регион, който обхваща градове като Франкфурт на Майн, Висбаден и Дармщат. В него живеят близо четириседесет хиляди българи. Тези семейства говорят вкъщи на български, но децата ходят на немско училище и естествено, българският остава на заден план. А родителите работят и нямат много време да се занимават с тях. Нещо повече – в града, където живее Зигрун, преобладават българи, чийто майчин език е турският. Така се ражда идеята за създаване на най-новото българско неделно училище в Германия.

„За тези деца ми разказа генералният консул Диана Попова от Франкфурт – казва д-р Комати. – Когато им се налага да вадят българска лична карта, паспорт, трябва да попълнят формуляри! Но те не разбират какво ги питат, нито пък могат да пишат на кирилица. Освен това много от българските семейства се връщат в България и за децата перспективата е задължително да знаят български. Имаме вече 40 записани деца на различна възраст. Получихме голяма подкрепа от нашата община – помещения за преподаване.“

Преподаваме български като чужд език. На 24 май направихме тържество, нещо като откриване, за да се знае, че съществува такова училище. Нарекдохме го „Алеко“ с Ирина Гутева, която е от съоснователите на българо-немското сдружение и много голям участник в създаване на училището. В местните вестници имаше статии за това. Увеличават се и желаещите да се запишат при нас. Имаме и български учителки, които владеят турски език. Това е задължителен елемент, защото българският за тези деца е нов.“

лигенберг“. Оттам ни поставиха задача да изследваме живота на принц Александър фон Батенберг – не само българския му период, който обикновено го има във всички негови биографии. Направихме по-подробно описание на живота му, като се тръгне от Дармщат, където е израснал, и стигнем до Верона, където е роден.“

В тесен семеен кръг са му казвали Сандро, защото е имал италианска дойка, която го е наричала така. Той е израснал в Хайлигенберг със своята сестра, с която е бил много близък. Леля му пък става царица, тъй като се омъжва за Александър Втори, предпоследния император на Русия. Царското семейство редовно лети в замъка Хайлигенберг. Александър Втори и ген.

Йозеф Радецки от Австрия му стават кръстници.

Сандро израства в среда, непрекъснато обкръжен от политици, държавници. И каква кариера може да направи един благородник през деветнадесети век освен военна? Завършването на военната академия съпада със задълбочаване на Балканския въпрос. Избухват войни, източната криза се изостря, свиква се Берлинският конгрес. Бисмарк кани всички короновани глави. Политическите обстоятелства и големите сили в Европа решават принц Александър фон Батенберг да бъде изпратен като регент в новата държава България, благодарение и на задкулисни действия на бащата на Александър. Така и става.

„В подготвяната от нас биография искахме да проучим какви са били обстоятелствата, когато Александър фон Батенберг пристига в София – разказва Зигрун Комати. – Той е бил много млад, на двайсет и две години. Симпатичен като личност, с хуманитарно и военно възпитание. Човек, който уважава природата и е бил много привързан към животните. Винаги е имал свои коне. Конят, с който е бил на сраженията в Сливница, е погребан близо до замъка Хайлигенберг. Неговите кучета – болонки, винаги са били до него. Но за България домашните любимци са били нещо съвсем ново.“

Първите преживявания на княза в София не са били от най-приятните. Дворец не е имало. Наставят го в бившия конак, където условията са били доста стряскащи – в неговата спалня скачили жаби. Всички тези данни са от архивите. В София заварва много сложна обстановка. Още не е владеел езика, а трябва да положи клетва във Велико Търново.

Когато го избират за княз, сложните отношения с Османската империя продължават. Той трябва да получи благоволение от султана да управлява в Княжество България, който го приема с ледено мълчание. Но Сандро е умеед винаги по много дипломатичен начин да се оправя в различни ситуации. Например току-що избран за княз, отива да види брат си, който е бил на служба в английския флот пред Истанбул. За турския султан това било нещо нечувано.

„След като беше показана през 2022 г. в Германия, ни помолиха от фондация „Ценности“ под ръководството на Антонина Стоянова изложбата да бъде показана и през 2023 г. в София, в Двореца – подчертава д-р Комати. – Миналата година по това време беше в Пловдив, а преди това – в Министерството на външните работи, в Президентството, и в чужбина – в Будва и в Скопие. Предстои да бъде открита сега и в Подгорица, Черна гора. Там са направили негов бюст и ще има тържествено освещаване. Когато почнахме да работим по изложбата, не бяхме наясно какъв отзвук ще има. Мнозина в Германия бяха доста учудени, казваха – чудесно е, че сте го направили. Сега знаем повече за този род, за историческите връзки. Като видяхме и отзивите в България, ни стана още по-ясно какво е значението на Батенберг за българите. На откриването на изложбата в България присъстваха държавници на високи постове. Също така ми направи впечатление, че сега има големи усилия за направата на бюстове на Батенберг. Един такъв паметник е открит наскоро в Шумен, а сега предстои такова тържествено събитие и в Подгорица, Черна гора, и в Русе. Така че интересът към Батенберг е голям и се надявам младите хора да научат повече за Съединението. Аз, като германка, много добре разбирам какво значи да живееш в разделена държава. Ужасно е роднините да стоят от двете страни на границата.“

Съюзът на физиците в България и фондация „Еврика“ организират национален конкурс за есе „Проф. Никола Балабанов“ за ученици и студенти на тема „Физик, от когото се възхищавам“. В Конкурса се включиха 98 ученици от 24 основни и средни училища, както и студенти от три висши училища, които в три възрастови групи представиха своите виждания по темата на Конкурса. Есета са оценени от жури и са представени на Младежката научна сесия в рамките на 53. национална конференция по въпросите на обучението по физика на тема „Изучаване на квантова физика за устойчиво бъдеще: от учебната зала до индустрията“.

Медиен партньор на форума е Национално издателство „Аз-буки“.

По традиция вестник „Аз-буки“ публикува отличените творби.

Опенхаймер и черните дупки*

Захари Даматов – X клас, III място
СУ „Васил Левски“ – Кривопаланка
Научен ръководител – Лейла Юсеин Ахмед

Роберт Опенхаймер е една от най-забележителните и противоречиви фигури в историята на физиката и науката, като цяло. Неговият принос към теоретичната физика, ролята му в разработването на атомната бомба по време на Втората световна война, както и сложната му личност и съдба го правят обект на възхищение и размисъл. В това есе ще се опитам да разгледам живота и работата на Опенхаймер, като акцентирам върху неговите научни постижения, моралните дилеми, пред които е изправен, и неговото наследство за света на науката и обществото.

Най-известната част от кариерата на Опенхаймер е свързана с ролята му в Манхатънския проект – мащабната научна инициатива за разработване на атомната бомба по време на Втората световна война. Като директор на Лабораторията в Лос Аламос, той ръководи екип от най-добрите физици, инженери и техници, които успяват да създадат първото ядрено оръжие.

Успехът на проекта променя хода на историята, но също така поставя сериозни морални и етични въпроси. Опенхаймер е дълбоко повлиян от последиците от работата си. След като става свидетел на разрушителната сила на атомната бомба в Хиросима и Нагасаки, той изпитва дълбока вина и се застъпва за контрол на ядрените оръжия. Той става един от най-големите критици на надпреварата във въоръжаването по време на Студената война и призовава за международно сътрудничество в областта на ядрената енергия. Неговата известна фраза, цитираща индустрият текст „Бхагавад-гита“, „Сега съм станал Смъртта, разрушителят

на световите“ – отразява дълбочината на неговите морални терзания.

Опенхаймер е сложна и многостранна личност. Той е известен със своята харизма, интелигентност и способност да вдъхновява хората около себе си. В същото време той е често описван като арогантен и противоречив, което му създава както приятели, така и врагове. След войната Опенхаймер става обект на политически преследвания по време на маккартизма. През 1954 г. губи достъпа си до държавни тайни след противоречив процес, който го обвинява в лоялност към Комунистическата партия. Това е тежък удар за неговата кариера и репутация, но той продължава да работи в областта на теоретичната физика и да преподава в Института за перспективни изследвания в Принстън. Наследството на Опенхаймер е огромно. Той не само допринася за развитието на съвременната физика, но и поставя важни въпроси относно отговорността на учените към обществото. Неговият живот и работа са напомняне за сложната връзка между науката, политиката и морала.

Опенхаймер е пример за това как научните открития могат да имат дълбоки и необратими последици върху човечеството. Неговата работа върху черните дупки например е от съществено значение за разбирането на тези загадъчни космически обекти. Днес благодарение на неговите изследвания учените могат да изучават черните дупки и тяхната роля във Вселената с по-голяма точност и разбиране. Освен това Опенхаймер е пионер в областта на ядрената енергия – той е сред първите, които подкрепят използването на ядрена енергия за производство на електричество и медицински приложения.

*Заглавията са на редакцията. Есета се публикуват със съкращения

Рашко Зайков и Алберт Айнщайн – двойка сили

Калоян Кирилов – XI клас, III място
ПГ по електротехника „Акад. Ангел Балеви“ – Троян
Научен ръководител – Теодора Дудева

Двама са великите физици, на които се възхищавам: Алберт Айнщайн и неговият ученик – българинът проф. Рашко Зайков. Това са колосални умове и личности, които оставят незаличима следа със своите открития и идеи.

Макар и малка страна, България успява да роди велики умове в науката. За съжаление обаче, честота се превръща в мащеха за тях. С гордост откриваме имената на велики българи, споменавани в сферата на откритията, въпреки че приносът им е признат отначало в световната наука и все още не са известни на широката публика в България. Там е вписан и българският физик проф. Рашко Зайков.

Роден е в Бургас през 1901 г. Родителите му не подозирали, че първородният им син е „гений“. Но още 14-годишен, кандидатства във военен колеж

в Австро-Унгария и е приет, даже му дават специална стипендия. Въпреки високия успех се отказва и се връща в София, защото осъзнава, че военното поприще не е за него.

Вълнуващ момент в живота му е, когато отива да следва в Германия. Година по-късно има щастието да присъства на лекциите на любимеца си Алберт Айнщайн в Берлин. Зайков е смятан от увлекателното и достъпно обяснение на лекциите. Самият Айнщайн е изумен от блестящия ум на Рашко и се заема с неговата подготовка, като споделя пред професор Громер: „Това българче ме смя с големия си ум!“. Това е началото на едно велико сътрудничество и тъй като „подобното привлича подобно“, днес откриваме много общи черти в характера, поведението и съдбите на двамата физици.

Приятелството и обичта работа на двамата продължават. Благодарение на Айнщайн Зайков става първият български стипендиант на Хумболтова фондация. Той дори е поканен да посети дома на великия учен, където го вижда в съвсем друга светлина – с цигулка в ръка. Младият български учен се включва със своята цигулка, която носел от България.

Българският учен се завръща в България през 1928 г. и започва работа като асистент в Катедрата по експериментална физика. Пише и издава книга на немски език „Релативистична теория на петте измерения“, за което получава отлични отзиви. За съжаление, през 1930 г. Рашко Зайков е отстранен от Университета. Този факт предизвиква международен скандал в научните среди, в който е замесен и самият Айнщайн.

Упоритият българин не се отказва и не се предава на съдбата. Приема

и професията на учител, на статистик, докато е забелязан от германците. Бива привлечен за научен сътрудник във военните заводи за ракети. Предполага се, че там работи и върху теоретични проблеми, свързани с атомната бомба. Прилича ли ви и тази част от биографията на българина със съдбата на Айнщайн?

Завръща се в България след края на Втората световна война, но е принуден да работи извън научната си сфера поради политически натиск. През 1953 г. акад. Наджаков се застъпва за него и го назначава за старши научен сътрудник във Физическия институт, където работи до пенсионирането си. Две години преди своята смърт Зайков публикува в Издателството на БАН на английски монографията си „Разширяваща се Вселена с движеща се инертна материя и светлинна радиация“ и получава академичната длъжност професор.

„Приливи и отливи в Дуранкулак“ от Росина Тодорова, IX клас, ПГ по ветеринарна медицина „Проф. д-р Георги Павлов“, Добрич. Специална награда за хармонична и поетична композиция от Националния фотоконкурс за ученици и студенти на тема „Невидимите сили на физиката“, провел се в рамките на 53. национална конференция по физика



Геният, който променя света*

Кристън Тодоров – X клас, III място
ЧПГ „Едмънд Бърк“ – Пловдив
Научен ръководител – д-р Красимир Витларов

Когато чуя думата „гений“, едно от първите имена, които изникват в съзнанието ми, е Никола Тесла. Той не просто прави открития – той мечтае за бъдеще, което дори днес изглежда като научна фантастика.

Най-известното постижение на Тесла е свързано с променливия ток. Благодарение на него днес електричеството стига до домовете ни, фабриките и улиците. В началото идеите му били отхвърляни, но той не се отказал. В един момент дори влязъл в спор с друг велик учен – Томас Едисън, който вярвал, че правият ток е по-добро решение. Историята обаче доказва правотата на Тесла – променливият ток се оказва далеч по-ефективен и безопасен.

Тесла също работи върху безжичното предаване на електроенергия. Представи си свят, в който можеш да зареждаш телефона си, без дори да го включваш в контакт! Това е нещо, над което той експериментирал още преди повече от сто години.

Неговата кула „Уордънклиф“ била опит да разпространява електричество без кабели, но за съжаление, проектът бил спрян поради липса на

финансиране.

Освен върху електричеството Тесла е работил и върху радиовълните, рентгеновите лъчи и дори концепции за роботика. Неговите идеи са били далеч напред за времето си и макар някои от тях да не били напълно реализирани, днес вдъхновяват учени и инженери по целия свят.

Тесла не бил типичният учен. Той бил мечтател, който работел не за пари, а за прогреса на човечеството. Дори когато имал възможност да стане богат, той отказал да патентова някои от изобретенията си, защото вярвал, че знанията трябва да бъдат достъпни за всички.

В днешния свят, където много хора се стремят само към печалба, този начин на мислене е наистина вдъхновяващ.

Освен това Тесла бил човек, който не се страхувал да върви срещу установените норми. Дори когато хората му се подигравали или не вярвали в идеите му, той продължавал напред.

Това ме кара да се замисля, че успехът идва не когато всички те подкрепят, а когато имаш достатъчно вяра в себе си, за да вървиш напред

въпреки всичко.

Интересното е, че днес има човек, когото често сравняват с Никола Тесла – Илон Мъск. Макар да не е физик, а предприемач и инженер, Мъск споделя много от мечтите и амбициите на Тесла. Компанията му Tesla, Inc. носи името на великия учен и се стреми да направи електрическите автомобили достъпни за всички. Освен това Мъск работи по технологии, които биха впечатлили дори самия Тесла – като проектите за колонизиране на Марс чрез SpaceX и разработването на соларни енергийни системи.

Подобно на Тесла Илон Мъск вярва, че иновациите трябва да бъдат в полза на човечеството, а не само с цел печалба. Той е известен със смелите си идеи и дори с рисковете, които поема, за да ги осъществи. Много хора го критикуват, но точно както Тесла, той продължава напред, вярвайки в бъдещето, което иска да създаде.

Никола Тесла е физикът, на когото се възхищавам най-много. Той не само създава иновации, които променят света, но и показва, че истинският гений е този, който не се бои да мечтае и да се бори за идеите си. Неговата история е доказателство, че упоритостта и стремежът към знание могат да променят света.

Мария Ташева е педагог, който със сърцатост пази жив българския език и култура сред децата извън родината в продължение на десетилетие.

Има дълъг професионален преподавателски път – 25 години. Когато се мести на Острова, първият повик на сърцето ѝ е да се присъедини към българско училище. След запознанството с Филка Ананиева – директор на училище „Звънче“ в Сърбитън и Съмън, Мария получава покана да се включи в екипа на неделното школо като главен учител на начален етап.

Освен учител по призвание тя е основател на литературен клуб „БългарЧЕТА“ и вече 6 години е съорганизатор на дейности за формиране на читателски интерес и любов към книгата у децата.

Стефа МАРИНОВА

Правя всичко от сърце. По време на работата с децата в училище през годините съм целяла да запазя българския дух и език, да ги предам на младото поколение, малките деца да бъдат грамотни с майчиния си език. Това е и основната мисия на училището. Когато преподавателят работи със сърце, учебният процес протича непринудено и децата възприемат по различен начин и учителя, и отношението към езика и българщината“, споделя Мария Ташева.

Още с постъпването си в БУ „Звънче“ в Сърбитън тя има желанието да даде началото на извънкласна форма, с помощта на която да отвори севата на децата към българската книга и автори, да ги научи да обичат книгите и да проявяват интерес към четивото. Така през 2018 г. създава литературния клуб „БългарЧЕТА“.

„Книгата е източник на познание и на емоционално въздействие. Произведенията разкриват герои с различни качества и с добродетели, които могат да се пренесат у човек. Четенето е пътешествие в различни светове и култури с вълнуващи преживявания“, казва с усмивка Ташева.

Името на литературния клуб – „БългарЧЕТА“, възниква още със зараждането на идеята за създаването му.

„БългарЧЕТА“ съчетава в себе това, че сме си българи, защото малките дечица може да израстват в чужбина, но по дух и по род са българчета. А в думата се съдържа и плаголът „чета“. Затова последните четири букви на логото на клуба са главни. Така се откроява, че в него се чете“, споделя учителката.

Клубът започва дейността си с няколко дечица на различна възраст, като заниманията се провеждат в рамките на 45 минути сутрин преди часовете. През годините броят на децата се увеличава и повечето възпитаници на Българското училище „Звънче“ в Сърбитън проявяват интерес към дейностите му. Продължителността на заниманията също нараства на един астрономически час.

„Най-хубавото е, че деца, които започнаха в самото начало, продължиха почти до IX клас при нас. Те винаги са участвали с желание и с любов във всяка инициатива. Тази активност променя възприятията им към литературата и книгата. Те гледат на четивото с други очи и израстват по различен начин от

върстниците си. Участието им е определящо и за формиране на светогледа им“, споделя основателят на „БългарЧЕТА“. И допълва, че често възпитаниците им и в момента се обръщат към учителите си с благодарност за всичко, което са правили.

Основната идея на клуба не е само децата да четат. Дейността му излиза отвъд рамките на часа. Те се подготвят за участия в различни изяви, провеждат различни инициативи.

В първите години от създаването на клуба в работата му се включва и Ренета Маринова. Продуцират заедно възстановка на Бъдни вечер и драматизация на разказа по Елин Пелин „Загубената пчела“. Креативността на младите читатели си проличава и от предложението на участници в клуба да създадат приказка с неочакван край. Всяко дете пише по няколко изречения, като следващият участник продължава приказката, получавайки само последното изречение на предходния. Така по интересен начин децата сътворяват своя приказка. Пандемичната обстановка не ги спира да ангажират ефективно клубните деятели, и правят две видеа, в които участниците четат от книга за фолклора и традициите.

По време на заниманията на клуба учениците се срещат онлайн или на място с български автори.

Една от първите срещи през екрана е с Никола Райков, който създава настолни четива с игра в тях. Четейки, детето трябва да избира продължението си в книгата. Забавленията се пренасят и в семействата.

Когато писателката Петя Александрова гостува онлайн на сесията на клуба, тя не само представя творчеството си, но и отговаря на въпросите, които ѝ задават

децата. Така се получава гравивна дискусия. Преди време осъществяват и съвместен проект, свързан с книгата ѝ „Аз съм българка“. В творбата са представени историите на 40 българки, срещнали и преодолели изпитания в живота си и постигнали нещо различно. Децата от клуба имат за задача по график да представят портретите на две от героините в книгата, четейки в различни класове от училището.

„Така ангажирахме и всички деца от класовете. Заниманията ни излязоха отвъд сесиите, които правим, а децата се почувстваха активни и полезни. Те четат не само за лично удовлетворение, но чрез прочитите си проследяват и другите в нещо хубаво. Бяха много вдъхновени“, разказва Ташева.

На живо при „БългарЧЕТА“ гостува Радина Савова – автор на „Пет цветни феи“. Срещата с нея вдъхновява читателите да организират проекта „Народни будители“. И така през миналия октомври, вдъхновени от книгата, момиченца от клуба, превъплътени в ролята на цветните феи, и момчета, в ролята на посланици на доброто, влизат по класовете. Малките читатели подканват учениците да си вземат материали, от които да научат събраната в тях информация за български национални герои и будители. След това провеждат викторина, на която децата демонстрират новите си знания, получени от цветните феи и посланиците на доброто.

„По този начин отново ангажирахме цялото училище, защото минахме през всички класове, а викторината се проведе около 1 ноември по график във всеки клас“, посочва учителката.

За коледния концерт пък правят представяне на цветните феи, които, като част от празничната програма, хвърлят в публиката бонбонки, свързвайки сюжета на книгата „Петте цветни феи“ със

сладкарничката, в която се произвежда сладко с добро.

Всяка година около 24 май изнасят годишен концерт. Тази година клубът представя спектакъла „Средновековното училище“. Включват образите на Кирил и Методий, Климент Охридски и княз Борис I, който посреща учениците на Светите братя, както и образите на Родината и на детето.

„Получи се страхотен спектакъл. Беше много въздействащо. Сигурна съм, че това остава трайно у тях. По този начин

пробуждаме и поддържаме интереса на децата към ученето и познанието в език и история“,

смята събеседничката ми.

В първите години на клубна дейност родолюбиви личности даряват книги на клуба. Те поставят началото на дарителска кампания за книги от всички, които искат да допринесат за развитието на идеите на „БългарЧЕТА“. В резултат създават библиотека, която вече има фонд от над 400 книги и е оглавена от Кина Георгиева. Като библиотекар, тя я отваря всяка съботна сутрин при приема на учениците.

Кина и Мария организират децата не само да взимат книжки за четене, но и да участват като инициативи с цел поощряване на четенето и мотивиране на всички от училището да бъдат активни читатели.

„Всяко дете от клуба участваше. Предлагат книги на всички, които идват в библиотеката, научават се какво работи библиотекарят и как протича неговата дейност“, споделя Ташева. Децата имат и задания да подготвят интересни начини, с които да привлекат повече читатели. Този, който успее да убеди най-много деца да си вземат книга,

получава приза „Библиотекар на годината“.

Сред мотивиращите дейности е и въвеждането на лоялна карта на книголюбеца, като при всяка прочетена книга на нея се поставя печат. А който събере седем, получава награда. Децата имат и читателски карта, в която накратко разказват какво ги е впечатлило от прочетената книга. Така учителите получават обратна връзка от малките читатели, а малчуганите си създават портфолио в библиотеката. Най-четящите са удостоени с различни награди през годините.

Клубът е отворен и към партньорства с други училища. Миналата година например получават покана от БУ „Иван Вазов“ в Париж да участват в съставянето на празничния брой на вестник „Вазовчева“. Децата от БУ „Звънче“ създават кратко стихче за Коледа, което е публикувано във вестника.

Мария се свързва с Вал Стоева от фондация „Детски книги“ и радушно приема да се включат с клуба в инициативите, организирани от Фондацията за Световния ден на четенето.

За Деня на християнското семейство пред родители и гости децата поднасят в прочит стихове за семейството, майката, бащата и родителството. На въздействащата среща са поканени и първите дарители на книги.

На тазгодишната конференция на Асоциацията на българските училища в чужбина по покана на настоящия ѝ председател Зорница Гоган бе представена дейността на клуба. Венера Стоянова, която е част от ръководния екип на клуба и съорганизатор на активностите през миналата година, презентира опита им пред гости от Министерството на образованието и науката и представители на училищата в чужбина.

„Отворени сме да споделяме какво правим, и хората, които харесат дейността ни, да почерпят от нашия опит. Благодарни сме, че имаме шанса да работим с децата, и сме щастливи да споделяме труда си не само с неделни училища по света, а и с тези в България“, казва основателката на „БългарЧЕТА“.

Събеседничката ми отбелязва, че децата се вълнуват за клуба, но през последните години е много радващо, че все повече учаци се вълнуват от предимствата в училището. То провежда изпити по български език към Департамента за езиково обучение на Софийския университет и учениците получават сертификат за ниво на владеење на български език, а с него могат да кандидатстват във висше училище у нас.

„Много от хората искат да се завърнат в България. Те имат нужда децата им да са грамотни, да знаят български език, да са образовани и да получават съответното образование на родния език. С читателския клуб всъщност допринасяме децата да четат българска литература и това да им е полезно в изпитните сесии. Имаме стойностни автори и литература, които са нашето богатство. Оpozнавайки я, учащите обогатяват речта и културата си“, посочва още Ташева.

Снимка: Личен архив



Основателят на литературен клуб „БългарЧЕТА“ Мария Ташева си поставя за цел да отвори севата на децата към българската книга и автори

Министерство
на образованието и науката
Национално издателство за
образование и наука „Аз-буки“



Директор:
ЕМИЛ СПАХИЙСКИ
Заместник-директори:
СТОЯН СТОЯНОВ
ВЕНЦИСЛАВ ГЕНКОВ

1113 София
„Цариградско шосе“ 125, бл. 5
За цялата страна:
0700 18466
izdatelstvo.mon@azbuki.bg
azbuki@mon.bg
<https://www.azbuki.bg>



Аз-буки

Банкова сметка:
„Обединена българска банка“ АД
IBAN: BG38UBBS81553139075716
BIC: UBBSBGSF

Национален седмичник
за образование и наука

АЗ-БУКИ

ISSN 0861-3990

Редактори:

д-р Зина Соколова
z.sokolova@azbuki.bg

д-р Диляна Кочева
d.kочева@azbuki.bg

Степа Маринова

s.marinova@azbuki.bg

Боряна Трайчева

b.traycheva@azbuki.bg

Павла Котова

p.kotova@azbuki.bg

Графичен дизайн:

Иво Христов

i.hristov@azbuki.bg

Петър Владов

p.vladov@azbuki.bg

Стилист-коректор:

Анелия Врачева

a.vracheva@azbuki.bg

Фоторепортер:

Олег Попов

Реклама и

разпространение:

izdatelstvo.mon@azbuki.bg

Кореспонденти в страната:

Белене – Ралица Господинова
088 7418349

Варна – Розалина Димитрова
088 339920

Велико Търново – Здравка Маслянкова
088 6653255

Видин – Борислава Борисова
vidinstar@gmail.com

Ловеч – Жанина Илиева
087 7209597

Пловдив – Деляна Лукова
088 7271712

Смолян – Ангел Добриков
088 9703271

Кюстендил – Северина Димитрова
089 5789515

Шумен – Светлана Крумова
srkumova@gmail.com

ДЕЖУРЕН РЕДАКТОР:

Диляна Кочева

Предпечатна подготовка:

НИОН „Аз-буки“

Печатница: „Алианс Принт“ ЕООД
ж.к. „Дружба“ 1, ул. „Илия Бешков“ 3А
Неподписаните снимки в броя са от архива
на в. „Аз-буки“ и глобалната мрежа

Материали не се връщат
Авторските права на публикуваните
текстове и илюстрации са
собственост на вестника

НИОН „Аз-буки“ издава
научните списания:

„Български език и литература“

„Чуждоезиково обучение“

„Математика и информатика“

„Педагогика“

„Професионално образование“

„Философия“

„Стратегии на образователната

и научната политика“

„История“

„Обучение по природни науки

и върхови технологии“

Учители с мисия да променят ученето

Екипът на ОУ „Проф. Марин Дринов“ в Кюстендил се включи в 7-дневно обучение по програмата „Училища за пример“ и подготви планове за новата учебна година

Северина ДИМИТРОВА

Седем дни интензивно учене, нови идеи и вдъхновяващи срещи – така премина обучението на екипа на ОУ „Проф. Марин Дринов“ – Кюстендил, по програмата „Училища за пример“ на Фондация „Заедно в час“.

Учители и директори от цялата страна се събраха, за да обменят опит и да обсъдят един от най-важните въпроси в образованието: как училището може да даде на децата реални умения за живота и да ги направи уверени в собствените си сили.

Екипът на „Проф. Марин Дринов“ изведе конкретни цели за новата учебна година и набеляза как ще внедрява нови методи в класните стаи. „Обучението ни даде не само конкретни идеи и стратегии, но и увереност, че вървим в правилната посока“, споделят от ръководството на училището.

Освен професионални знания обучението донесе и силни емоции – нови приятелства, ценни контакти и усещане за принадлежност към общност, която вярва в промяната. „Най-ценното беше, че се почувствахме част от голяма общност – учители, които вярват, че промяната е възможна. Това ни дава сили и вдъхновение“, допълниха още от ОУ „Проф. Марин Дринов“.

Предстоят две години интензивна работа в рамките на Програмата. През този период училището ще получава постоянна

менторска подкрепа, която ще му помага да внедрява новите идеи и да проследява резултатите на учениците. Целият колектив ще работи заедно, анализирайки данни, споделяйки опит и развивайки методите си за изграждане на среда, в която всяко дете може да се чувства прието, мотивирано и

уверено в своите възможности.

„Връщаме се не само с планове, но и с увереност, че сме част от общност, която прави образованието в България по-смислено, по-човечно и по-близко до бъдещето“, категорични са учителите от ОУ „Проф. Марин Дринов“ – Кюстендил.

Снимка ОУ „Проф. Марин Дринов“



По време на обучението

ПРАВНА КОНСУЛТАЦИЯ



Тодор КАПИТАНОВ

Отпускът при смърт на близък роднина е уреден в българското трудово законодателство като специфично право на работещия. Той има за цел да осигури време за участие в погребална церемония и справяне с последиците от загубата. Законът ясно посочва кога и как се ползва този отпуск, какви документи са нужни, кой се счита за „близък роднина“ и дали се дължи възнаграждение за този период. В тази статия ще намерите конкретна и изчерпателна информация по темата.

Право на платен отпуск при смърт на близък: какво предвижда законът

Този вид отпуск се предоставя на работника или служителя, за да има възможност да присъства на погребална церемония във връзка със смъртта на близък роднина. Съгласно закона, работодателят е длъжен да освобождава от работа работника или служителя при смърт на близък роднина – 2 работни дни.

Работникът или служителят има право на този отпуск за деня на съответното събитие (денят на смъртта) и за следващия го работен ден. Когато денят на събитието съвпада със седмичната почивка, отпускът се ползва в първите 2 работни дни след нея.

Отпускът при смърт на близък роднина се ползва в работни дни – например, ако лицето в деня на събитието е било на работа, то би могло да ползва следващите го два работни дни.

Кръгът на лицата, смъртта на които е основание за ползване на този отпуск от работника или служителя, обхваща:

- всички роднини по права линия, роднините по съребрена линия до втора степен – само брат и сестра;
- роднините по сватовство от първа степен – свекър и свекърва, съответно тъст и тъща.

Степента на родство между роднините се определя от свързващите ги поколения – майката и синът например са роднини по права линия от първа степен, защото синът произхожда непосредствено от майката. Дядото и внучката са роднини по права линия от втора степен, защото внучката произхожда от сина или дъщерята на дядото, които са негови (нейни) роднини по права линия от

първа степен, и т.н.

Законът не поставя ограничение в степените на родство между роднините по права линия, при чиято смърт работникът или служителят има право на отпуск.

Отпускът се ползва по искане на работещия, отправено до работодателя. Не е предвиден образец на искането за ползване на отпуск, но то трябва да съдържа изричната воля на работника или служителя за ползването на този вид отпуск, и дните, през които ще се ползва.

Документите, необходими за ползване на този вид отпуск, следва да доказват факта на смъртта и наличието на връзка на родство или сватовство между починалото лице и лицето, което има право да ползва отпуска. Такива документи са смъртен акт, удостоверение за наследници, удостоверение за граждански брак. Лицето може да представи на своя работодател или копие от смъртния акт, или издадения от общината документ – служебна бележка, удостоверяваща посоченото обстоятелство.

През време на отпуск при смърт на близък роднина на работника или служителя се изплаща възнаграждение според предвиденото в колективния трудов договор или по споразумение между работника или служителя и работодателя. Ако такива няма договорени, тогава възнаграждение не се дължи.

Справка:

чл. 157, ал. 1, т. 3 от Кодекса на труда;

чл. 50, ал. 1 от Наредба за работното време, почивките и отпуските.

ИТАЛИАНСКИ МАЙСТОР НА ЦИГУЛКИ (1643-1737) РОМАН ОТ ЖУЛ ВЕРН	СИЛЕН ПЛАЧ СЪПРУГ НА ДЪЩЕРЯ	ЮЖНОАМЕРИ- КАНСКИ САВАНИ РАЗКАЗ ОТ ЙОРДАН ИОВКОВ	ЕГИПЕТСКИ ВЪРХОВЕН БОГ МЕКСИКАН- СКА РАКИЯ	БЪЛГ. ПОЕТ (1848-1876) ГЕРОЙ ОТ ВИДЕНИЕТО ОТ ХРАМА	БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ - „НА НОВ РЕД“ МУЗИКАЛЕН ТЕРМИН	ИГЛОЛИСТЕН ДЪРВЕН МАТЕРИАЛ	ГЕРОИНЯ НА ЛЕО ДЕЛИБ ОТ „ЛАКМЕ“ ЛАТВИЙСКИ ШАХМАТИСТ (1936-1992)	ВЕЛИЧИНА ИЗМЕРВАЩА СИЛАТА НА ЗЕМЕТРЕСЕ- НИЯ РУСКИ ДРАМАТУРГ И ИСТОРИК (1919-2012) РЕКА В ШВЕЙ- ЦАРИЯ	ДИЛЕТАНТ
СИРОПИРАН СЛАДКИШ ЕДИНИЦА ЗА ЕЛ. МОЩНОСТ		ГЕРОЙ НА БЕТХОВЕН ОТ „ФИДЕЛИО“ ОПЕРА ОТ АЛБАН БЕРГ	ВИЗАНТИЙС- КИ ФИЛОСОФ ОТ XI ВЕК ПОЛУСЪПО- ЦЕНЕН КАМЪК	РОМАН ОТ СТАНИСЛАВ ЛЕМ ФРЕНСКИ ПИСАТЕЛ (1851-1935)		ГЪСТО СЛАДКО ВИНО БЪЛГАРСКИ ПОЕТ (1895-1925)	УВИВНИ РАСТЕНИЯ ФРЕНСКИ КОМПОЗИТОР „ЛАКМЕ“ (1836-1891)		
ИТАЛ. ФИРМА ЗА БЕБЕШКИ ИЗДЕЛИЯ	ПОХЛУПАК	РУСКИ ПИСАТЕЛ (1905-1932) РУСКА ПИСАТЕЛКА (1901-1964)	ЧЕШКИ ТЕЖКО- ТОВАРНИ АВТОМОБИЛИ РУСКИ ПИСАТЕЛ (1907-1978)	РОМАН ОТ АРТЪР ХЕЙЛИ РОМАН ОТ А. ТОЛСТОЙ	АНГЛИЙСКИ ДРАМАТУРГ (1558-1594)		ПОВДИГАТЕ- ЛЕН МЕХАНИ- ЗЪМ НАЧИН НА ГРАВИРАНЕ С КИСЕЛИНА		АНГЛИЙСКИ КИНО- РЕЖИСЬОР „ПСИХО“ (1899-1980)
УНГАРСКИ ПОЕТ (1924-1970) ВИСО- КОКВАЛИ- ФИЦИРАН ХОР			БОГ НА СЪНИЩАТА (ГР. МИТ.) ВЪЗПАЛЕНИЕ НА ОЧНАТА ДЪГОВИЦА	ЖИВОТИНСКА ТЛЪСТИНА РОМАН НА ДИКО ФУЧЕД- ЖИЕВ	ПОЕМА ОТ ДОРА ГАБЕ ПОЛСКИ- ТЕ АВИО- ЛИНИИ	ИТАЛИАНСКИ ЦИГУЛАР (1678-1741) НОВЕЛА ОТ ИЛИЯ ВОЛЕН	ФРЕНСКИ КОМПОЗИТОР (1838-1875) „КАРМЕН“ ПОЕТИЧНО СЪЗВУЧИЕ	МЕКИ ВЛАСИНКИ ПО ПЕРАТА НА ПТИЦИ БЪЛГАРСКИ ФOLK ПЕВЕЦ	
БЪЛГ. ПОЕТ (1885-1934) ОБРАЗ		ЮЖЕН ПЛОД СТРОИТЕЛЕН ЕЛЕМЕНТ ЗА МОНТАЖЕН СТРОЕЖ	ОРАТОР, ВИТИЯ МАРКА МАРГАРИН				МОДЕЛ „ХОНДА“ РУСКИ ПОП ДУЕТ	ИЗСУШЕНА ТРЕВА ВИД ЧЕРВЕНО ВИНО	ХЕТСКА БОГИНЯ
ЧАСТ ОТ РЕЧТА ЧАСТ ОТ ОГНЕСТРЕЛ- НО ОРЪЖИЕ	РАВЕНСТВО (КНИЖ.) ФРЕНСКИ РЕЖИСЬОР „ВИВА МАРИЯ“	ГЕРОЙ ОТ „ВЪЛШЕБНИЯТ СТРЕЛЕЦ“ ДЪРВО С ЧЕРУПЧЕСТИ ПЛОДОВЕ	ДРЕВНА МАЛОАЗИЯТ- СКА БОГИНЯ АНГЛИЙСКИ АВТО- МОБИЛИ	ЛАТИНСКИ ПОЕТ ОТ VI В. СТРАНА В СЪДЕБЕН СПОР	РЕКА В БЪЛГАРИЯ ОПРЕДЕЛЕНА ВНОСКА ЗА ПОГАСЯВАНЕ НА ДЪЛГ	ГЕРОИНЯ НА П. ШЕЛИ ОТ ЕДНОИМЕННА ПОЕМА ГЕРОИНЯ НА ЕМИЛ ЗОЛА		ГРАД В УНГАРИЯ ПРЕЗИДЕНТ НА ГЕРМАНИЯ (1999-2004)	
БЪЛГАРСКИ КНИГОИЗДА- ТЕЛ (1828-1911) ГЕРОЙ ОТ „ТАРТЮФ“			СТИЛНА ЛИТ. ФИГУРА МЛАД БЛА- ГОРОДНИК ПРЕЗ СРЕД- НОВЕКОВИЕТО			БУРЕН РАЗРУ- ШИТЕЛЕН ВЪТЪР МЕСЕЦ ОТ ЕВРЕЙСКИЯ КАЛЕНДАР	ДУЕТ СНОПЧЕ- НИШКИ ЗА УКРАСА		ГЕРОИНЯ НА Г. АТАНАСОВ ОТ „ГЕРГАНА“ БИВША БЪЛГАРСКА СПРИНТЬОРКА
СЕЛО В СОФИЙСКО	РАЗКАЗ ОТ ЕЛИН ПЕЛИН БЪЛГАРСКИ ИЛЮЗИОНИСТ (1943-2022)	ГЕРОИНЯ НА СМЕТАНА ОТ „ПРОДАДЕНА НЕВЕСТА“ ЗАТВОРНИ- ЧЕСКА СТАЯ	ИМЕНАТА НА ФРЕНСКИ ПИСАТЕЛ (1828-1905) СЕРИАЛ С П. АНДЕРСЪН	ЩУРМ ОПЕРА ОТ ГЕЗА ЗИЧИ	СУМА ВНЕСЕНА В БАНКА	ОБЩА ЕВРОПЕЙСКА ВАЛУТА ГРАД В ИТАЛИЯ		ЛАГЕР, СТАН	ГЕРОЙ НА ВОЛТЕР ОТ ФИЛОСОФ- СКИ НОВЕЛИ
СЪДЕБНА ПРЕТЕНЦИЯ ЧАСТ ОТ СЧЕТОВОДЕН БАЛАНС			АКРОБАТИЧЕН СКОК ФРЕНСКИ РЕЖИСЬОР (1905-1934)	ГЕРОЙ ОТ „ТАРТЮФ“ ГЕРОИНЯ НА МОЛИЕР ОТ „ТАРТЮФ“	УРЕД ЗА ЕКЗЕКУЦИЯ РУСКИ ХУДОЖНИК (1844-1930)	ФУНДАМЕНТ, БАЗА ОТЛОМКИ ОТ ВУЛКАНИЧНИ СКАЛИ	ПРАВИЛНИК АНГЛИЙСКИ АКТЬОР - „СПАРТАК“ СКАЛА ОТ ОВАЛНИ ОБРА- ЗОВАНИЯ	ПОХВАТ ПРИ КИТАРАТА ФИГУРА ВЪВ ВИСШИЯ ПИЛОТАЖ	
ГЕРОИНЯ ОТ „ОС- ТРОВЪТ НА ПИНГВИНТЕ“ СТАРО- ГРЕЦКИ ПОЕТ (ОК 480-406 ПР. Н. Е.) РАПСОДИЯ ОТ ПАНЧО ВЛАДИГЕРОВ			ГЕРОЙ ОТ ЧЕРВЕНО И ЧЕРНО ГЕРОЙ ОТ „МОМЧЕТО СИ ОТИВА“	ДРАМА ОТ ЕВРИПИД	ПАРНИКОВО ЦВЕТЕ ДЕПАРТАМЕНТ ВЪВ ФРАНЦИЯ	БИРА РИБА КАЛЕНИК	АНСАМБЪЛ ОТ 8 ИЗПЪЛНИТЕ- ЛИ ДРЕВНОГРЕЦ- КИ ПОЕТ - „МИЛАДА“	МАРКА НЕМСКИ ХЛАДИЛНИЦИ ЯПОНСКИ ЖЕНИ- ГМУРКАЧКИ СТИЛ В МУЗИКАТА	СВЕТЛИННО ЯВЛЕНИЕ, ПРЕДИЗ- ВИКАНО ОТ МЕТЕОРИТ
МИННА ГАЛЕРИЯ БЕЗ ИЗХОД	РИМСКА ДРЕХА БЕЗ РЪКАВИ	РУСКИ ПИСАТЕЛ (1907-1981) ФРЕНСКА ПИСАТЕЛКА (1804-1876)						АВТОМОБИЛ ПОД НАЕМ	ДЪРВОДЕЛ- СКО СЕЧИВО
ГЕРОИНЯ ОТ ДЕМБИД КО- ПЪРФИЛД ИТАЛИАНСКИ ЦИГУЛАР (1782-1840)					РУСКИ САМОЛЕТИ		ГРАД НА О-В КИПЪР		
ПАРИЧНА ЕДИНИЦА НА ЮАР		ПСЕВДОНИМ, ОБРАЗУВАН ПРИ ЧЕТЕНЕ ОТЗАД НАПРЕД				САБЯ ЗА ФЕХТОВКА			

РЕЧНИК: ВАЛЕР, ВАЦИ, ВИГО, ЛАПИЛИ, ОТОКАР

ЕВЕЛИНА ТУМБЕВА

Отговори от миналия брой	Водоравно: Караславов (Георги). "Мерцедес". Фагот. Ада. Ери. Пони. Ролан (Ромен). Енисей. Мрамор. Ни. Иприт. Мае. Ири. Етна. Аме. Кети. Яхния. Зала. Номади. ООН. "Антара". Саз. Сенат. Ос. Изкушение. Адрес. Катет. Патрон. Жалузи. Маливат. Клавел (Джеймс). Път. Фен. Кил. Таити. Нара. Ръкавици. "Тамара". Лито. Арест. "Ериксон". Меч. Тарар. Фолк. "Паралели". Итака. Орак. Ута. Анапест. Енева (Лили). Нил. Толедо. Пиаф (Едит). Жар. Лима. Албатрос. Мохаев. Уния. Охрид. "Нан". Реч. Лори. Реал. Роб. "Атлетико". Влакно. Мирта. "Натали". Екран. Фобии. Мими. Имам. Ени. Вилка. Каната. Антим.	Отвесно: Лафонтен (Жан де). "Америка". Икономов (Никола). Ралин (Радой). "Титанът". Рул. "Хабиби". Сага. "Азazel". Комат. Лан. Рил. "Сони". Арктика. Елатив. Ат-ик. Алт. Палау. Виваче. "Омерта". Ерма. Шпалир. Лала. "Ел". Звание. "Сеат". Цетине. Ученик. Одит. "Нант". Тиса. Адан (Мартин). "Тама". Квас. Козирка. Триполи. Итин (Владимир). "Едем". Еолит. "АТЕ". Бялка. Змей. Тас. Ната (Джулио). Распа. Оолит. Ер. "Мидеа". Виме. Ктитор. "Има". Прима. "Индже". Арфа. Архив. Рея. "Арал". "Рио". Ефор. Лема. Шепя. Хотел. Наклон. Сирак. Домино. Супа. Скреж. Декрет. Тенорино. Зърно. Авал. Анани. Сирия. Сюита. Некар. Алоним.
-----------------------------	--	---

АБОНАМЕНТ 2025



Изданията на „Аз-буки“	Цена за година	Цена за година онлайн
Български език и литература	45 лв. / 23,01€	40 лв. / 20,45€
История	45 лв. / 23,01€	40 лв. / 20,45€
Математика и информатика	45 лв. / 23,01€	40 лв. / 20,45€
Педагогика	99 лв. / 50,62€	89 лв. / 45,50€
Професионално образование	60 лв. / 30,68€	54 лв. / 27,61€
Стратегии на образователната и научната политика	63 лв. / 32,21€	57 лв. / 29,14€
Философия	36 лв. / 18,41€	32 лв. / 16,36€
Обучение по природни науки и върхови технологии	63 лв. / 32,21€	57 лв. / 29,14€
Чуждоезиково обучение	45 лв. / 23,01€	40 лв. / 20,45€
Вестник „Аз-буки“	99 лв. / 50,62€	89 лв. / 45,50€

Абонирайте се В РЕДАКЦИЯТА с отстъпка

5% от цената – при **ТРИ** и повече издания

10% от цената – при **ПЕТ** и повече издания

15% от цената – за **ПЪЛЕН** комплект от изданията

Контакти: София 1113,
бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. 5,
тел.: 0700 18466;
azbuki@mon.bg

www.azbuki.bg



В моето

НАЦИОНАЛЕН

ФОТО КОНКУРС

Училище

АЗ-БУКИ

е най-хубаво

Под патронажа на министъра на образованието и науката



Снимката победител в деветото издание на Националния фотоконкурс „В моето училище е най-хубаво“, организиран от „Аз-буки“. Автор **Дилек Левент Неджати** (XII клас), ПГ по туризъм „Иван П. Павлов“ – Русе

ДЕСЕТИ НАЦИОНАЛЕН ФОТОКОНКУРС

„В моето училище е най-хубаво“

Под патронажа на министъра на образованието и науката

Национално издателство за образование и наука „Аз-буки“ очаква творбите за десетото издание на Националния фотоконкурс „В моето училище е най-хубаво“.

В конкурса могат да участват ученици от I до XII клас. Неговата цел е да подкрепи и популяризира ученическото творчество, креативност и представяне на училищния живот през погледа на учениците.

От това издание на конкурса победителите ще бъдат разделени в две възрастови групи:

- Първа възрастова група (I – VII клас);
- Втора възрастова група (VIII – XII клас).

За участниците от първа възрастова група – I до VII клас, конкурсът ще бъде без категории. Те могат да изпращат снимки, които отразяват училищния живот – както в класната стая, така и извън нея. Единственото задължително условие е на тях да присъстват хора и да предават духа и атмосферата на училището. Не се приемат фотографии на празни помещения или сгради.

За участниците от втората възрастова група – VIII до XII клас, са определени три конкурсни категории.

- „Улови мига в училище“ (репортажна снимка, която показва емоция, действие или важен момент от училищния живот).
- „Героите на моето училище“ (портретна фотография – снимки на ученици, учители или вдъхновяващи личности в училище).
- „Снимка с история“ (към снимката да бъде приложена кратка писмена обосновка – в няколко изречения участникът разказва историята, която стои зад кадъра).

Класираните на първите три места творби в първа възрастова група получават предметни награди.

Победителят във всяка една от трите категории във втора възрастова група ще получи годишна стипендия в размер на 135 лв. месечно за период от една календарна година от януари 2026 г.

Членове на журито са утвърдени имена от сферата на фотожурналистиката и изкуствата.

Ученическите творби ще бъдат публикувани във вестник „Аз-буки“ и неговото онлайн издание.

Най-добрите 12 фотографии от двете възрастови групи ще бъдат включени в специален годишен календар за 2026 г.

Авторите на снимките, включени в календара, ще получат грамота за участие.

Регламент

Всеки може да участва с до три свои фотографии в .jpeg формат и размер, не по-голям от **5Mb** за всяка снимка.

Допустими са изображения, показващи атмосферата и живота в училище. Предложените снимки могат да бъдат от учебни часове, екскурзия, празник или занимание по интереси. Снимки, на които има само сграда или отделни предмети, няма да бъдат приемани за участие.

Снимките не трябва да са изпращани за участие в друг конкурс. Не се допускат и снимки/колажи, обработени с графични програми и изкуствен интелект с цел подмяна или модификация на действително заснето изображение или с драстична промяна на цветовете.

Изпращайки снимките за участие в конкурса, посочете трите си имена, училище, клас и телефон за връзка. Може да бъде добавена и допълнителна информация, като име на творбата, място на заснемане, ръководител/наставник. За участие във фотоконкурса във втора възрастова група трябва задължително да бъде посочена и съответната категория.

С изпращане на свои снимки участникът се съгласява с условията на конкурса и дава разрешение неговите фотоси да бъдат използвани за целите на нагледарата, включително да бъдат публикувани в изданията на Национално издателство „Аз-буки“, заедно с информация за техния автор – три имена, клас и училище.

Заедно със снимките си всички участници, независимо от възрастовата група, трябва да попълнят и изпратят задължително Декларация за информираност и съгласие.

В случай че участникът няма навършени 18 години, тя трябва да бъде подписана от негов родител/настойник или попечител.

Национално издателство „Аз-буки“ работи в съответствие с GDPR.

Снимки, които не отговарят на условията, няма да бъдат разглеждани от журито.

Творбите се оценяват от жури в състав:

Олег Попов – единственият българин, част от мениджърския екип на Агенция „Ройтерс“;

Николай Дойчинов – фотожурналист със световна кариера и професионален опит на места като Агенция „Франс прес“, „Ню Йорк таймс“, „Шпигел“, „Либерасион“, „Вашингтон пост“;

Дилиан Марков – професионален фотограф и преподавател в Нов български университет;

инж. Цветанка Апостолюва – директор на Националната професионална гимназия по полиграфия и фотография в София.

Не се изплаща хонорар за получени за конкурса или публикувани снимки.

Срок

Авторските творби се приемат до 10 ноември 2025 г. на електронен адрес konkurs@azbuki.bg.

Правата върху всички снимки, участващи във Фотоконкурса, са собственост на Национално издателство „Аз-буки“.

Победителите в конкурса ще бъдат обявени през декември 2025 г. в изданията на „Аз-буки“.

Награди

- Първа възрастова група:

- първа награда – смартфон;
- втора награда – екшън камера;
- трета награда – фотоапарат.

- Втора възрастова група: по една стипендия за всяка категория в размер на 135 лв. месечно. Право на стипендия имат победителите, които към момента на класиране (01.12.2025 г.) нямат навършени 18 години.

Министерство
на образованието и науката

АЗ·БУКИ

Национално издателство
за образование и наука

**БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
И ЛИТЕРАТУРА**

Българско издателско списание
от 1900 г. до 2012 г. – том 1

ИСТОРИЯ

Българско издателско списание
от 1900 г. до 2012 г. – том 1

**МАТЕМАТИКА
И ИНФОРМАТИКА**

Българско издателско списание
от 1900 г. до 2012 г. – том 1

**ПРЕДУЧИЛИЩНО
НАЧАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ
ПЕДАГОГИКА**

Българско издателско списание
от 1900 г. до 2012 г. – том 1

**ОБУЧЕНИЕ
ПО ПРИРОДНИ НАУКИ
И ВЪРХОВИ ТЕХНОЛОГИИ**

Българско издателско списание
от 1900 г. до 2012 г. – том 1

**ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБРАЗОВАНИЕ**

Българско издателско списание
от 1900 г. до 2012 г. – том 1

**СТРАТЕГИИ
НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА
И НАУЧНАТА ПОЛИТИКА**

Българско издателско списание
от 1900 г. до 2012 г. – том 1

ФИЛОСОФИЯ

Българско издателско списание
от 1900 г. до 2012 г. – том 1

**ЧУЖДОЕЗИКОВО
ОБУЧЕНИЕ**

Българско издателско списание
от 1900 г. до 2012 г. – том 1

Избрано

от текстовете, публикувани в списанията
на Национално издателство

АЗ·БУКИ

www.azbuki.bg

36 11 – 17 септември 2025 г.

Категориалният статут на преизказните форми

*Откъс от „Към въпроса за инвариантното значение
на преизказните глаголни форми
в обучението по български език в средното училище“*

Ас. д-р Васил Стаменов

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Обект на изследване в настоящата статия е начинът, по който е представено инвариантното значение на преизказните глаголни форми в обучението по български език в средното училище. Интересът ни към темата е резултат от факта, че в актуалната програма по български език за седми клас, влязла в сила през учебната 2018/2019 година, липсва дефиниция за преизказността¹. Този факт, съчетан с обстоятелството, че в научната литература за ренаратива са изразявани различни мнения, е предпоставка да формулираме хипотезата, че съдържанието на отделните учебници, използвани в момента в българските училища, отразява липсата на единство в становищата за преизказността и нейната семантика. Основните цели, които си поставяме, са: 1) да проверим дали инвариантното значение на преизказните форми е формулирано по сходен начин в съвременните учебници по български език; 2) да открием недискуссионните характеристики в определенията, към които се придържат авторските колективи на отделните издателства, за да подпомогнем процеса на формулирането на дефиниция, която би могло да бъде включена в учебната програма по български език за седми клас.

Теоретична платформа

Известно е, че в научната литература са изказвани различни гледни точки за значението, изразявано от формите от типа *пишел, писал, бил писал, щял да пише* и др. Общото между цитираните граматични образувания е наличието на допълнителна морфема -Л в сравнение с изходните форми *пише/пишеше, писа, писал е/беше писал, ще пише/щеше да*

Заглавието е на редакцията



www.bel.azbuki.bg

*Списание се реферира
и индексирва в Web of Science:
Emerging Sources Citation Index*

Главен редактор

Проф. д.п.н. Галя Христонова
E-mail: hristozova@bfu.bg

Редактор

Д-р Мая Падешка
E-mail: bel@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Български език и литература“, кн. 2/2025:

ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ

Телемахия: съвременният дебат върху „Митът за Одисей“ / Камелия Спасова /

Шест тезиса към две съвременни литературни истории / Ноеми Стоичкова /

Ризата и смъртта / Здравко Дечев

Писателската мемоарна памет за Йордан Йовков – варианти на помнене / Теодора Кашилска

ЕЗИКОЗНАНИЕ

Към въпроса за инвариантното значение на преизказните глаголни форми в обучението по български език в средното училище / Васил Стаменов

**БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И КУЛТУРА
ПО СВЕТА**

Принципни положения относно обучението по български език като втори – когнитивни, психолингвистични и невролингвистични ракурси / *Живка Колева-Златева*

МЕТОДИКА

За един рефлексивнокритически подход спрямо дигиталните технологии в обучението на бъдещите учители по български език и литература в епохата на конвергентни технологии / *Наталия Христова*

**БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
И ЛИТЕРАТУРА
В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ**

Своеобразие на подходите в обучението по български език и литература в началния етап на основната образователна степен – резултати от изследване / *Нели Иванова*

**ОПИТЪТ
НА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ**

Анализ на осведомеността на учителите за съществуването на професионални блокове на учители по български език и литература. Ползи и използваемост / *Диляна Бобокова*

РЕЦЕНЗИИ И ИНФОРМАЦИЯ

New Directions for the Bulgarian Humanities (Tasheva, Iveta. *Medical Humanities. Subject Matter, Terminology, Translation*. Sofia, 2022) / *Daria Karapetkova*

„Морфологична (не)категориалност“ – интердисциплинарни посоки на функционалността / *Тенчо Дерекювлиев*

пише, която според редица изследователи е маркер на граматикализираното значение преизказност (вж. например Gerdzhikov 1984; Kutsarov 2007; Nitsolova 2008). Не си поставяме за цел да направим подробен преглед на отделните становища, свързани със значението на ренаратива, тъй като съществуват обзорни трудове (Kutsarov 2007; Makartsev 2014). Важно за изпълнението на целите, които си поставяме тук, е да отбележим, че някои изследователи включват в дефиницията за преизказността значението несвидетелственост. Без да претендираме за изчерпателност, ще сравним само трите последни граматички на българския език. П. Пашов отбелязва, че: „[ч]рез преизказните глаголни форми се посочва, че говорещото лице не съобщава за действието като свидетел, а по думите на друго лице“ (Pashov 1999, р. 118). Различен е подходът на И. Куцаров и Р. Ницолова, които избягват термина несвидетелственост в самата дефиниция за преизказността (вж. Kutsarov 2007, р. 307) (Nitsolova 2008, р. 323). Нашата позиция е, че разглеждането на ренаратива извън рамките на морфологичната категория наклонение е само част от необходимата промяна, свързана с начина, по който е необходимо да се преподават преизказните форми в училище. К. Алексова основателно отбелязва, че в учебници по български език семантиката на ренаратива: „често не се представя адекватно [...], тъй като тя се приравнява с една от употребите му – несвидетелската позиция на говорещия“ (Aleksova 2024, р. 39). Споделяме мнението на авторката. Приемаме тезата на И. Куцаров и Р. Ницолова, че преизказните форми не съдържат флексия, която изразява значението несвидетелственост. Допълнителната морфема **-Л-** в състава на преизказните граматични образувания според нас означава единствено вторичност на предаваната информация. Важно теоретично уточнение, което е необходимо да направим, е, че тълкуваме морфемата **-Х/-ШЕ** като свидетелски маркер. С помощта на формите от типа *писах, пишех, бях писал, щях да пиша, щях да съм писал* и др. говорещото лице по граматичен начин заявява, че е очевидец на съобщавания факт (Kutsarov 2007). Като несвидетелски тълкуваме всички граматични образувания, които не съдържат флексията **-Х/-ШЕ** (Kutsarov 2007).

Анализ на дефинициите за преизказните глаголни форми в учебниците за 7. клас, следващи актуалната учебна програма

В следващите абзаци ще разгледаме по-подробно как е представено значението на преизказните форми в осемте учебника по български език за седми клас, публикувани след 2017 година: „Български език за 7. клас“ (Mihaylova, Tisheva, Stancheva, Borisov 2018), „Учебник по български език за 7. клас“ (Georgieva, Zhobov, Dimitrova, Gabrovska 2018), „Учебник по български език за 7. клас“ (Petrov, Padasheva, Balinova 2018), „Учебник по български език за седми клас“ (Inev, Varbanova, Markova 2018), „Учебник по български език за седми клас“ (Angelova, Dacheva, Radeva 2024), „Учебник по български език за седми клас“ (Nikolova, Rashkova,

Lalova, Nikolova 2018), „Учебник по български език за седми клас (Vaseva, Veleva 2018), „Учебник по български език за седми клас“ (Petrova 2018). Преди това е необходимо да отбележим, че в дипломната работа на К. Бунчева „Развитие на концепцията за преизказността в българските школки граматика от средата на XX век до наши дни“ (Buncheva 2024) първите пет учебника, които изброихме, са подробно анализирани, но от различна гледна точка. Авторката насочва вниманието си предимно към това дали преизказните форми са изведени от урочните статии за категорията наклонение.

В началото на урока „Преизказни глаголни форми“ в учебника по български език за седми клас на издателство „Рива“ е цитиран откъс от разказа „Косачи“ на Е. Пелин. Със стрелка е поставен акцент върху глагола „каза“, след който започва откъсът, представящ разказаната от Благолажа приказка (Nikolova, Rashkova, Lalova, Nikolova 2018, p. 58). Вероятно целта на насочващия символ е да се помогне на учениците да отговорят по-лесно на двата въпроса към текста „Какви събития представят подчертаните глаголни форми?“ (*имало, се влачела*, б. м. – В. Стаменов); „Какво е отношението на говорещото лице към изказването?“ (Nikolova, Rashkova, Lalova, Nikolova 2018, p. 58). Пояснението на авторите: „Глаголните форми *имало, се влачела, лъццала* представят минали събития, на които говорещото лице не е свидетел. Наричат се преизказни (несвидетелски) глаголни форми. Изразяват се с минало деятелно причастие“ (Nikolova, Rashkova, Lalova, Nikolova 2018, p. 58) не е точно, защото терминът преизказност не е синоним на несвидетелственост. Ренаративните вербални форми са само част от общия брой несвидетелски граматични образувания. Несвидетелското отношение на говорещото лице към съобщавания факт не е инвариантното значение на преизказността. Авторският колектив включва най-характерната особеност на ренаратива малко по-надолу в следната дефиниция: „Преизказните глаголни форми означават действия, на които говорещото лице не е свидетел, а съобщава за тях по думите на друго лице, преизказва ги“ (Nikolova, Rashkova, Lalova, Nikolova 2018, p. 58). По наше мнение формулировката „съобщава за тях по думите на друг“ трябва да бъде изведена на първо място, защото само граматичните образувания от вида *ходил, ходел, бил ходил, щял да ходи* и т.н. съдържат флексията *-Л*, която е маркер на граматикализираното значение преизказност. Според приетите в настоящия текст теоретични принципи несвидетелските форми са формално немаркирани със свидетелската флексия *-Х/-ШЕ*, техният брой е много по-голям от ренаративните граматични образувания. Несвидетелски са още непреизказните сегашно неотносително нерезултативно време (*пиша*), сегашно неотносително резултативно време (*писал съм*), бъдеще време (*ще пиша*), бъдеще неотносително резултативно време (*ще съм писал*); синтетичният императив (*пиши, пишете*), част от аналитичните повелителни форми (*нека (да) пиша, дано (да) пиша, нека (да) съм писал, дано (да) съм писал*); всички форми на конклузива (*играл е, играел е, щял е да играе* и т.н.). Смятаме, че би било по-уместно в учебниците по български език в самото определение за преизказността да не се използват термините несвидетелственост, несвидетелски форми, защото опозициите свидетелственост : несвидетелственост и преизказност : непреизказност не са равнозначни. Несвидетелската семантика на ренаратива трябва да се подчертае с уговорката, че преизказните форми не са единственото средство за изграждане на несвидетелски разказ в съвременния български език. Необходимо е да се изтъкнат и случаите, в които преизказните форми могат да означават засвидетелствани от говорещото лице факти: *Казват, че в училище съм преписвал много* (говорещият субект е свидетел на действието, но предпочита да подчертае, че предава чуждо съобщение за себе си). Изброените съображения са основание да смятаме, че условието към втора задача на стр. 61 „Трансформирайте текста, като представите събитията като несвидетели“ (Nikolova, Rashkova, Lalova, Nikolova 2018, p. 61) е неточно. Не е задължително учениците да използват преизказни форми, за да го изпълнят. Би могло да се предположи, че авторите са предпочели тази формулировка, за да предоставят възможност на обучаваните да си припомнят и другите форми, които се употребяват при изграждането на несвидетелски разказ. Това допускане обаче се опровергава от допълнителните въпроси към заданието, както и от факта, че анализиращият урок е посветен на ренаратива, а не на съвместната употреба на различни глаголни форми, с помощта на които може да се изгради свързан текст.

В учебника по български език за седми клас на издателство „Просвета АзБуки“ на темата за преизказността са отделени две урочни единици: „Преизказни глаголни форми“ и урок за упражнения „Знам и мога“ (Vaseva, Veleva 2018, p. 42 – 45). Първата от тях започва с изречение „Говорещият като очевидец и неочевидец на събития“, функциониращ като подзаглавие. Под него като илюстративни примери са включени два кратки диалога. Не би следвало значението на преизказните форми да се изтъква в съпоставка със значението свидетелственост. Смуше-

ние тук буди и обстоятелството, че в текста, представящ свидетелски разказ, не е използвана нито една глаголна форма, съдържаща морфемата **-X/-ШЕ** (Vaseva, Veleva 2018, p. 42), която редица автори приемат за маркер на граматикализираното значение свидетелственост (вж. обзор в Kutsarov 2007). Авторският колектив представя следната дефиниция за преизказността: „В българския език, когато говорещият препредава информация за събития, като се позовава на чужд текст, се употребяват специални глаголни форми от типа **си отишла, била взела, щели да пратят**. Те се наричат **глаголни форми за преизказване** или **преизказни глаголни форми**“ (Vaseva, Veleva 2018, p. 42), която е точна. Следва уточнението: „Най-често си служим с преизказни глаголни форми, когато става дума за събития, на които не сме били очевидци“ (Vaseva, Veleva 2018, p. 42). Наречието „най-често“ тук е употребено уместно. Макар че ренаративните граматични образувания са част от големия брой несвидетелски форми в съвременния български език, тъй като към тях не може да се добави свидетелската флексия **-X/-ШЕ** (Kutsarov 2007), при граматична неутрализация с преизказни форми могат да се съобщат факти, на които говорещото лице е било очевидец. Положително оценяваме направеното уточнение, че несвидетелски разказ може да се изгради не само със система от глаголни форми за преизказване, но и с така нареченото сегашно историческо време. Подбрани са и подходящи примери. Очевидно е, че авторите са взели под внимание различните възможности за изграждане на несвидетелски разказ, представили са точна дефиниция за преизказността, поставяйки акцент върху вторичността на предаваната информация. Въвеждащото подзаглавие „Говорещият като очевидец и неочевидец на събития“ и двата диалога под него обаче по-скоро биха объркали учениците. Свидетелският диалог А, за който отбелязахме, че според застъпваната тук теоретична позиция липсват маркирани със свидетелственост глаголни форми, противоречи на раздела от същия урок, в който е припомнено кои са свидетелските граматични образувания – всички цитирани примери (с изключение на аористните форми за второ и трето лице единствено число) съдържат флексията **-X/-ШЕ** (вж. Vaseva, Veleva 2018, p. 43). В разглеждания учебник откриваме още една неточност, свързана със значението на ренаратива. Отбелязано е, че „[п]реизказни глаголни форми се използват и в научни текстове по история, по биология и т.н. – най-често когато се описват много отдавна случили се минали събития, за които учените съдят по косвен път“ (Vaseva, Veleva 2018, p. 42), но подобна закономерност при употребата на ренаратива не съществува. Преизказни форми се срещат и в историографски текстове, представящи факти от недалечното минало, срв.:

(1) *Макар и да е ухажван и от другата военна групировка – Антантата, Фердинанд реши да продаде приятелството си на Тройния съюз* (<https://e-vestnik/>);

(2) *Когато Александър Батенберг напуснал България, тронът в София останал празен* (<https://www.radiovox.bg/>)

Изразът „за които учените съдят по косвен път“ е по-подходящ за семантиката на конклузива. Изразяването на предположение или умозаключение не е основното значение на ренаратива.

В учебника по български език за седми клас на издателство „БгУчебник“ (Inev, Varbanova, Markova 2018) на темата за преизказността е отделена една урочна единица – „Преизказни глаголни форми“. В нея е представена следната дефиниция за ренаративните граматични образувания: „Преизказните глаголни форми най-често означават действия, които говорещият предава, преизказва по думите на други хора или източници на информация, а не като свидетел“ (Inev, Varbanova, Markova 2018, p. 52). К. Бунчева уместно отбелязва, че „употребата на степенуваното наречие „най-често“ в случая би объркала учениците, тъй като оставя впечатление, че са налице и случаи, в които преизказните форми се използват с друго значение“ (Buncheva 2024, p. 33). В определението за което и да е граматично значение трябва да е посочен неговият инвариант, а случаите на неутрализация и транспозиции да се описват отделно. Необходимо е обаче да се изтъкне, че дефиницията за ренаратива в цитирания учебник е добра и ако от нея бъде отстранено излишното пояснение „най-често“, би могла да послужи като образец, който да се има предвид при бъдещо допълнение на учебната програма. Авторският колектив точно е отбелязал основното значение на ренаратива – предаването на факти по думите на друго лице, изтъкнал е несвидетелското значение на преизказните форми, без да отъждествява преизказност с несвидетелственост. С конкретни примери е илюстрирана употребата на ренаратива в народните приказки, в исторически текстове и в медийни публикации. И тук ще отбележим, че в състава на ренаративните форми няма граматичен показател, който да е причината те да се употребяват в исторически текстове, предаващи отдавна минали събития. Поради тази причина смятаме, че ако все пак подобна информация бъде включена в урочна статия за преизказността, към нея е необходимо да се добави уточнението, че това

по-скоро е стилистична тенденция, към която се придържат някои автори. Избраният пример: „Предполага се, че около 2000 г. пр. Хр. жителите на остров Крит усвоили навигацията и започнали да водят активна търговия по море. В периода XVII – XV в. пр. Хр. Крит се превърнал във водеща морска сила“ (Inev, Varbanova, Markova 2018, p. 53) не е подходящ, за да покаже употребата на преизказни форми в исторически текст, защото лексикалният умозаключителен модификатор „предполага се“ изисква следващите вербални граматични образувания да са конклузивни: *усвоили са, започнали са*. Разбира се, тук може да се приложи обяснението, че са използвани умозаключителни форми с изпуснат спомагателен глагол в трето лице, но примерът и при това тълкуване не е особено подходящ, защото в средното училище конклузивните форми не се изучават.

Пълния текст четете в „Български език и литература“, кн. 2

Адаптация на сюрреализма в словашката литература

Откъс от „Две начала. Словашкият сюрреализъм и неговият европейски контекст“

Славей Димитрова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Лингводидактологичната интерпретация на литературните явления със своята академична актуалност е важен елемент в съвременната изследователска мултикултурна реалност. Появата на сюрреализма в словашката литература се характеризира с редица специфики. В немалка степен те са мотивирани от по-късното му навлизане в словашка среда, асинхронното му развитие спрямо чешкия сюрреализъм и първоначалното му възприемане като чуждо явление, последвано от усилието да бъде инкорпориран в системата на националната литература. Това са и основните причини за разграничаването на две фази в неговото развитие. В своя първи етап, от 1935 до 1938 г., според Станислав Шматлак сюрреализмът се изявява по-скоро като индивидуална творческа тенденция, видима в текстовете на малко на брой поети (Р. Фабри, М. М. Дедински, В. Райсел). Ситуацията се променя след организираната на 28 февруари 1939 г. в Братислава Вечер на надреалистичната поезия, след която практически до 1945 г. направлението навлиза в своята зряла фаза и придобива по-широк поколенчески и групов характер (Šmatlák 1979, p. 376). Парадоксите в развитието на словашкия надреализъм Милан Хамада обобщава в ефектното и вярно заключение, че „нашият [словашкият, бел. С. Д.] надреализъм, също като чешкия сюрреализъм, възниква като авангардно направление в поставангардно време“ (Hamada 2006, p. 596).

Едно такова хронологическо разполагане предполага, че в десетилетието от 1925 до 1935 г. в Словакия няма почти никакъв интерес към сюрреализма и че той изглежда като поредния *-изъм*, усилващ хаоса в литературата, от който се оплаква консервативно настроената критика. В по-старите, а и в съвременните литературни истории е установено схващането, че началото на сюрреализма в словашката литература се свързва с конкретна поетична практика, която не е пре-

Заглавието е на редакцията



www.foreignlanguages.azbuki.bg

*Списанието се реферира и
индексира в Web of Science*

Главен редактор

Проф. д.н. Димитър Веселинов
E-mail: dvdimitrov@uni-sofia.bg

Редактор

E-mail: foreignlanguages@azbuki.bg

**Съдържание
на сп. „Чуждоезиково
обучение“, кн. 2/2025:**

ПРИЛОЖНО ЕЗИКОЗНАНИЕ

The Language Issue in Ukraine:
Legal and Educational Challenges
in the Budjak Region / *Martin
Henzelmann*

Language Matters: Stability and/
or Change of Personality Traits
in Bilingual Sample / *Camellia
Hancheva*

МЕТОДИКА

Прилагането на методи, базирани на дигитални инструменти, в чуждоезиковото обучение / Петър Тодоров, Йем Наталия, Крисимира Дешева

Нелинейност на новата реалност в РКИ / Елена Стоянова

Предизвикателства и предимства при внедряване на STEM/STEAM проекти в училищното образование в България / Хилда Терлемезян, Меглена Запрева

ЕЗИК И КУЛТУРА

Educational Gains of Digital Transformation in Academic Libraries: The Case of Istanbul University's DijitalKütüphane Project / Pervin Bezirci

Постистината като езиков и културен феномен / Силвия Петрова

Етнорелигиозната политическа субкултура в България – история на възникването ѝ, основни характеристики и предизвикателствата пред нея (1878 – 1934) / Димитър Ганев

ЛИНГВОДИДАКТОЛОГИЧНА АРХЕОЛОГИЯ

Две начала. Словашкият сюрреализъм и неговият европейски контекст / Славя Димитрова

РЕЦЕНЗИИ И АНОТАЦИИ

За лидерството в образованието – с факти и аргументи / Ангел Петров

Вълшебство и интерпретация / Соня Александрова

дходена или съпроводена от програмен текст. По тази логика дебютната стихосбирка „Отсечени ръце“ (*Uřaté ruky*, 1935) на Рудолф Фабри е едновременно теоретична заявка и първа реализация на новата поезика. Година след „Отсечени ръце“ излиза още една книга със сюрреалистични стихове – „Криви“ (*Krivy*, 1936) на Мориц Мителман Дедински. Като допълнително усложнение в рецепцията на направлението в Словакия е подчертаван и фактът, че малкото известно преди 1935 г. минава през филтъра на чешката литература, към която словаците често са скептични. Фактите обаче показват една по-различна спрямо утвърдената литературноисторическа картина. Сведения за сюрреализма в словашката периодика се появяват още през 1925 г., знаят се и се коментират начинанията на чешките сюрреалисти, отпечатани са не една и две рецензии първо за текстове на поезизма, а след това и на сюрреализма в Чехия. Игнорирането на тези факти би означавало, че в Словакия направлението има само един късен локален дериват, което влиза в разноръб с цялостната нагласа на междувоенния период. Наистина преди 1935 г. няма систематични словашки разработки, още по-малко манифести, но ключовите европейски и чешки теоретични и програмни текстове са добре познати. Освен това допускането, че словашките автори и критици познават добре текстовете на чешкия поезизъм, но не и на сюрреализма, звучи недостоверно и няма основания в реалността, още повече че основоположниците на поезизма и на сюрреализма в чешката литература са едни и същи.

Първото сведение за новия сюрреализъм във Франция се появява на страниците на сп. „Младе Словенско“ още през 1925 г. в дописка на Иван Хорват със заглавие „Надреализъм“. В нея авторът информира, че в Париж се е появил нов -изъм, и споделя, че това не го учудва, защото там всеки ден се раждат „нови и нови „направления“, било в литературата, било в изкуството“, но те често са с твърде кратък живот (Horváth 1925, p. 42). Съжденията на Хорват са в синхрон с популярното през първата половина на 20-те години недоверие към обилието от модни течения. Пак съмнението е в основата и на иначе дистанцирано звучащия разказ за двете групи сюрреалисти във френската столица, обединени около различни издания и съответно писателски фигури. Едната група, съобщава Хорват, е организирана около Андре Бретон, Пол Елюар и Луи Арагон и сп. „Ла революсион сюрреалист“, другата – около Иван Гол и сп. „Сюрреализъм“. Двете неформални обединения, уточнява авторът, са с различно кредо: едните се интересуват повече от външните характеристики и обективния свят, другите – от подсъзнателното. Резултатите, до които достигат обаче, според него са едни и същи. Все пак Хорват отдава дължимото на сюрреалистите и на желанието им да провокират, да проникнат в дълбините на съзнанието и да обновят изкуството; запознава също така словашката публика със съдържанието на „Манифеста на сюрреализма“ (*Manifeste du surréalisme*, 1924) и „Разтворима риба“ (*Poisson soluble*, 1924) на Андре Бретон¹. Сюрреализмът на Бретон и групата около него, очевидно основавайки се на „Манифеста“, Хорват определя като „литературен фройдизъм и култ към съня“ (Horváth 1925, p. 43). Наистина пределно лаконично и редукиционистки, авторът коментира основните факти и някои ключови характеристики на сюрреализма, при това с

разбиране. Наблюденията си той подкрепя с цитати от Бретоновата дефиниция за направлението, като акцентира върху „окончателното разрушаване на психичните механизми“, психическия автоматизъм и „диктата на мисълта в отсъствието на какъвто и да е упражняван от разума контрол... при решаването на главните проблеми на живота“ (Breton 2000, p. 27). В самия край на дописката авторът уточнява, че все още не е ясно бъдещето на сюрреализма, но той самият се ангажира да го наблюдава, а интересът му явно е провокиран колкото от художествените заявки на направлението, толкова и от възприемането му като цялостна трансформация на общоприетите норми и начин на живот.

В текста на Хорват има още един важен момент – заедно с въвеждането на понятието в словашка среда авторът прави опит да го адаптира. Той систематично ползва преводния еквивалент „надреализъм“ – термин, който в словашката литература се установява едва през следващото десетилетие и кореспондира с настояването сюрреалистичните текстове да останат свързани с домашната традиция. Въпреки че сравнително регулярно до Словакия достигат сведения за сюрреализма, до средата на 30-те години направлението остава периферно. Много по-голямо е вниманието към чешкия поетизъм – на страниците на словашката периодика редовно се появяват отзиви и рецензии за инициативи и текстове на Карел Тайге, Витезслав Незвал и Ярослав Сайферт. Когато през пролетта на 1934 г. възниква първата сюрреалистична група в Чехия, словашките я наблюдават от дистанция и с убеждението, че този нов *-изъм* няма почва в техните среди. Категоричността на едно такова схващане освен страховете от новото отразява и умората от конфликтите на предходното десетилетие. Не изглежда обаче логична с оглед на положителния прием на поетизма в Словакия, а връзката между поетизма и сюрреализма е генетична. Едно от възможните обяснения се корени във факта, че в словашка среда поетизмът е адмириран като нов художествен, но не и житейски стил. В този смисъл като основни негови характеристики се разпознават поетиката и експериментите със стиха и езика, т.е. всичко онова, което според „Манифеста на поетизма“ на Тайге от 1928 г. е второстепенен елемент, явил се от само себе си и отвъд намеренията на авторите (Teige 1928, p. 317). Казано с други думи, в словашка среда секундарното явление е прието като примарна цел. От гледна точка на очакванията, подобен ход е изненадващ; напълно закономерен е обаче с оглед на специфичното неправолинейно и наваксващо словашко литературно развитие. Подобен скептицизъм към новото е и знак за все още усещаната като нестабилна литературна традиция въпреки прокламациите за обратното.

Силно скептичен към сюрреализма е и големият апологет на новото в поезията на предходното десетилетие – Ян Роб Поничан. В статията си в от 1934 г. „В покрайнините на сюрреализма“ в типичния си остро ироничен тон той атакува направлението по същия начин, по който десет години по-рано групата около Шефан Кръчмери критикува неговия пролетарски лиризм. За Поничан един от големите недостатъци на сюрреализма е, че не е роден от домашната среда. Така се стига до парадокса да одобри поетизма, при който не му пречи, че е свързан с френската литература, но да отхвърли сюрреализма точно защото генетиката му е френска. Поничан е положително настроен към поетизма заради резултата, който разпознава като органично роден. Подобна интерпретация за поетизма без съмнение измества фокуса на направлението и със сигурност влиза в противоречие с афиширания от самия Поничан интернационализъм. За разлика от поетизма сюрреализмът според него е „пресадено цвете“, което не трябва да се оставя да се вкорени в местната среда. Метафората за пресаденото цвете² се превръща в повод за ироничен изблик: „Сюрреализмът възникна в Париж преди десетина години. Когато се пресажда цвете, трябва внимателно да се изследва новата почва, дали ще е сходна с тази, в която новият *-изъм* вече е пуснал корени... Корени? – Това са по-скоро лиани, увили се около стволите на културните стремления на младото поколение“. Сравнението с корените и лианите се явява още веднъж в текста; явно авторът смята този образ за особено показателен за отношението към света на сюрреалистите, които по неговите думи няма да успеят „да намерят „реалност“, в която да закрепят тънките коренчета на своята лианова същност“ (Poničan 1934, p. 393). „Лиановата същност“ на сюрреализма според него е обусловена от зараждането и съществуването на направлението дори във френската литература преди всичко като теоретична рефлексия, а не като художествени творби. Поничан negliжира постиженията на Бретон и Арагон и окачествява малкото познати нему текстове като „опити, които само след едно десетилетие вероятно ще бъдат разглеждани като торсове без крайници, форма и живот“, като „фройдистки трактати, но не и като художествени творби“. Все пак като най-сериозен недостатък на новото направление вижда „блуждаенето в империята на съня“ и „диалектичката му откъснатост от реалността“ (Poničan 1934, p. 393).

Една от най-големите изненади в текста на Поничан е съпоставянето на сюрреализма с натурализма конкретно на Зола и изводът, че текстовете на Зола имат много повече качества в срав-

нение с тези на сюрреализма, най-малкото поради факта, че са потопени в реалността. Десетилетие по-рано именно Поничан е водещата фигура на бунтовете срещу традицията, концентрирана в произведенията на реализма. Пак тогава той реагира изключително остро на обвиненията, че организираната от самия него група около сп. „ДАВ“ е основен проводник на хаоса в литературата и обществото. Паралелизирането по-нататък на сюрреализма с натурализма на Зола явно е усетено от самия автор като не особено убедително, белег за което е уговорката, че аналогията е направена само с цел да се онагледят темата. Това онагледяване обаче остава необосновано и мъгляво – грях, в който всъщност Поничан обвинява сюрреалистите. Следващите съждения на автора за значението на днешния ден за литературата не само не проявяват картината, а на практика смесват до неузнаваемост фундаментални за реалистите и сюрреалистите представи – всички те изговорени с риториката на пролетарската поезия. Ето и един пример – според Поничан сюрреалистите възприемат реалността като „твърде прозаична, износена, неприютна, „трудна до кръв и тъжна до безнадеждност“ и затова се оттеглят в „империята на сънищата, където няма да усетят полъха, носещ миризмата на тлен от всекидневния живот, на класовата борба, на потта и нищетата на работниците или на запотените буржоа“ (Poničan 1934, pp. 393 – 394). От казаното става ясно, че за Поничан сюрреализмът представлява всъщност твърде неясна амалгама от елементи, типични за реализма и пролетарската литература, а при характерните за сюрреализма представи фокусът е изместен. Очевидно авторът не разбира (или не иска да разбере) новото направление, но пък за сметка на това настойчиво се опитва да го окарикуaturi.

Краят на Поничановия текст е очаквано инвективен: „Можем да се съгласим, че сюрреализмът е толкова голямо изкуство, че вече няма накъде да расте“. Не са изненадващи и повторените неколkokратно подигравателни оценки за чешкия сюрреализъм: „И така сюрреализмът пристигна в Прага. Пристигна съвсем прозаично. Ако беше долетял, нямаше да му е необходимо цяло десетилетие“. В самия край на статията иронията ескалира: „Прага има ново забавление. Прага е голям град, макар и не колкото Париж“ (Poničan 1934, p. 393). Бележка за Прага като проводник на нови, често безполезни и дори вредни за словашката, но и за чешката среда тенденции, се явява и в текст на Смрек, чийто център иначе е рецепцията на романа на Иван Олбрахт „Никола Шухай, разбойникът“ (Nikola Šuhaj, loupežník, 1933) в чужбина. Пражката литературна среда авторът определя като разочароваща и безинтересна, а атмосферата на чешката столица вижда като сходна с тази на големите европейски градове, което според него е само по себе си модерно. Веднага след тази констатация обаче следва уточнението, че Прага все пак не е нито Париж, нито Лондон, нито Берлин и в този смисъл едва ли може да предложи нещо кой знае колко интересно. Тезата на автора е, че когато европейският читател посяга към текст, разказващ за „малък“ народ, той търси нещо типично. „На Запад няма как да се появят „Братя Карамазови“ (Smrek 1935, p. 1), обобщава Смрек. Пражките образи и сюжети според него нямат потенциал да привлекат вниманието на чуждестранния читател. Не така стои въпросът със словашката литература, в която характерните описания на селската среда той вижда като интересни именно с различността си. От казаното от Смрек излиза, че Прага не е нито истински център, нито правдоподобна периферия, съответно битува в едно ценностно и културно никъде, за разлика от Словакия с нейната автентична провинциалност.

Пълния текст четете в „Чуждоезиково обучение“, кн. 2

Плюсове и минуси на обучението по компютърни и информационни технологии

*Откъс от „Quality of Higher Education in Bulgaria:
Communication and Computer Technology Training“*

Prof. Rositsa Doneva,

Dr. Silvia Gaftandzhieva, Assoc. Prof.

University of Plovdiv “Paisii Hilendarskii” – Plovdiv
(Bulgaria)

Introduction

Due to the global growth of the higher education (HE) sector, higher education institutions (HEIs) face significant challenges in undertaking initiatives to deliver quality education services and globally recognised education (Uiso & Magali, 2017; Mastoi et al., 2019) and ensuring sustainability in research and development (Menon and Suresh, 2020; Omazik & Zunk, 2021). A recognised approach to quality assurance of HE is to use a complementary system of internal and external monitoring and evaluation forms carried out according to standardised rules, methodologies and procedures. In EHEA, quality assurance of HE is seen as a process involving HEIs and registered agencies based on internal and external quality assurance systems. These systems define criteria and performance indicators that are the starting point in the quality assessment process at a given time, resulting in decisions or recommendations for improving the quality of educational activities (Gaftandzhieva et al. 2023). To provide a common framework for quality assurance systems in HE at European, national and institutional levels, the European Association for Quality Assurance in HE (ENQA) has published the “Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area – ESG” (ESG, 2015). This framework ensures that quality assurance agencies in the EHEA adhere to the same set of principles and that processes and procedures meet the objectives and

Заглавието е на редакцията



Списанието е представено
в MIAR; CEEOL; EBSCOhost;
Google Scholar; РИНЦ

Главен редактор

Проф. д-р Боян Кулов
E-mail: bkoulov@gmail.com

Редактор

Д-р Савина Кирилова
E-mail: science@azbuki.bg

**Съдържание
на сп. „Обучение
по природни науки
и върхови технологии“,
кн. 2/2025:**

**ОБРАЗОВАНИЕ: ТЕОРИЯ
И ПРАКТИКА /**

A Concept Map Design for
Identification and Correction of
Students' Misconceptions about
Wave-Particle Duality of Light /
Ekaterina S. Pisanova, Zhelyazka
D. Raykova, Nina Gereva

Byte-size Chemistry of the Future
Learning in Higher Education
Settings / B.H.S. Thimmappa

**ЕФЕКТИВНОСТ
НА ОБУЧЕНИЕТО**

„Откриването на нови неща е важно“: Влияние на самостоятелната дейност в клас върху нагласите за учене по химия в гимназията / *Мартина Евгениева, Милена Кирова*

Проблемно и проектно базирано обучение в рамките на извънкласна дейност „Светлината, без която не можем – проблеми и решения“ / *Стойна Илиева*

Емоционалната интелигентност като фактор за успешна реализация на педагози – бъдещи учители по биология / *Клауда Дойчинова*

**ОТ ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИТЕ
ЛАБОРАТОРИИ /**

New Technologies to Investigate the Behaviour of Silica Gels in Porous Media / *Sudad H. Al-Obaidi I, Miel Hofmann*

requirements of their context.

The National Evaluation and Accreditation Agency – NEAA is a specialized state body for evaluation, accreditation and quality control of the educational, scientific, artistic and other activities of HEIs in Bulgaria. One of the main functions of the NEAA is to conduct external evaluation of HEIs under procedures for programme accreditation of professional fields (PF). Such a procedure includes the evaluation of all bachelor, master and doctoral degree programmes of the respective PF offered by the specific HEI. It assesses the compliance of the training provided with the criteria for programme accreditation of the NEAA, which are fully in line with the 10 ESG Part I standards.

At present, of particular interest is the quality of HE in the field of Communication and Computer Technology (CCT), which when compared to the UNESCO International Standard Classification of Education (ISCED-F 2013), generally covers degree programmes belonging to the fields “Information and Communication Technologies” and “Electronics and automation”. On the one hand, the interest in CCT is caused by the steady trend towards increasing demand for specialists with qualifications in this field on the labour market nationally and internationally, and on the other hand, by the influence of demographic, economic and social factors that lead to the low interest of prospective students in the engineering and technical degree programmes offered. This paper presents a general analysis of the quality of teaching and research activities in CCT of Bulgarian HEIs under ESG standards and guidelines – Part I. This analysis is based on the results of the 2023 assessment of the CCT PF carried out by the NEAA for the last accreditation period (covering 2017 – 2023 in total, but different for HEIs) for the Republic of Bulgaria and contains only information that is made public by the NEAA.

The following sections of the paper discuss the compliance of the training in the CCT PN offered by a total of 17 HEIs in Bulgaria with the requirements of ENQA standards and quality assurance guidelines. Under the 10 ESG standards – Part I, the emerging strengths of CCT training are summarized, which are the result of the efforts of the accredited HEIs to develop the necessary conditions for quality training in the offered study programmes. Together with this, characteristic weaknesses of this HE segment are pointed out.

Summarised results from standards assessment

According to the data from the 17 HEIs offering training in the field of CCT, the average annual number of students fills 47.64% of the total defined educational capacity for the field – 18210 students. Noteworthy is the fact that in the attestation conducted for the field in the period 2015 – 2021 (NEAA 2023), out of all 17 HEIs, 14 received grades above 9.00, and 1 was positively assessed for the opening of a CCT PF, which indicates that the training offered by them is at a comparable level and generally meets the criteria for programme accreditation to a high degree.

STANDARD 1. Policy for quality assurance

All 17 HEIs have a developed, publicly disclosed and functioning quality assurance policy aligned with the HEI

mission, goals and objectives, and this policy is an integral part of their long-term governance processes. HEIs strive to reflect regional priorities and specificities in their strategies for developing CCT training without neglecting the requirements of institutional quality systems. They implement policies to maintain the interrelationship between research and teaching and stimulate the implementation of such an interrelationship by directing research activities towards the creation of new scientific knowledge and scientifically applied products, conditions for the conduct of scientific activities of teachers and opportunities for career development, upgrading of material and technical facilities, etc. The implemented quality management procedures are based on national normative documents and internal regulations. The established quality committees in which trained auditors, students, PhD students and business representatives participate, conduct audits and surveys, prepare annual reports and analyses, etc. All HEIs organise quality management activities at a good level, with some shortcomings in terms of periodic discussion and publicity of the results of these activities or monitoring of the implementation of recommendations made. Notably, HEIs do not consider the workload of the teaching staff in their quality management. On this indicator, according to HEIs, the average workload of teachers on basic contracts with a CCT qualification providing training in CCT varies between 111% and 364%, with an average for all HEIs of over 160%. This fact highlights the need for quality management activities to cover this indicator to prevent a decline in the quality of training.

All HEIs have systems to ensure and monitor compliance with academic freedoms and non-discrimination, as well as procedures to prevent and sanction examination cheating and plagiarism.

STANDARD 2. Design and approval of programmes

HEIs offer different degree programmes in the field of CCT – 5 for the professional bachelor's degree, 43 for the bachelor's degree, 59 for the master's degree and 24 for the doctor's degree. The educational product complies with the principle of sustainability by offering the typical classical programmes (such as Computer Systems and Technologies, Telecommunications, Communication and Security Engineering), as well as with the principle of adaptability by developing new programmes (such as Cyber Security, Artificial Intelligence and Virtual Reality, Telemedicine), according to the latest achievements of knowledge and technology in this field, the requirements of the labour market and economic development. At the same time, the large number of curricula (388 in total) on which training is offered may lead to dispersion and a decrease in quality.

The Bachelor's degree programmes in all HEIs provide broad professional theoretical and practical training, while the Master's degree programmes provide in-depth scientific-theoretical and specialized training in specific areas of PF and additional broad and interdisciplinary training for students with a Bachelor's degree in another PF. All HEIs have their own specificity and orientation of training, determined by the crucial importance of the field of study for the development of all areas of economic, social and community life, the region in which they are or the state or industrial sector to which they are oriented. The curricula and programmes are compatible with each other and with those of other HEIs (in and outside the European Union), allowing mobility of students to other countries. The existing differences are acceptable and reflect the specificities of the HEIs concerned.

The HEI has regulated and operational procedures for developing, approving, monitoring and updating teaching documentation for all forms of training, following national regulatory documents. These HEIs have a complete set of qualification characteristics, curricula, syllabuses of the subjects studied, an annual semester schedule of the study process, a timetable of classes for each semester and a calendar plan for each subject. Issues for assessing student's knowledge and skills are regulated by national regulatory documents and internal rules.

The curricula of the study programmes contain hours for practical training, the ratio of which varies around $50\% \pm 10\%$ in the different HEIs and is well balanced. This ratio is between 13% and 29% in only 4 HEIs, and they need to take measures for its increase to ensure good professional preparation of students. There are good practices for concluding contracts with companies partnering with the business community and employers to conduct students' industrial practice. When developing and periodically analysing curricula, HEIs strive to consider the opinions of students and employers, the interest of prospective students in CCT study programmes, labour market trends, recommendations of the Association for Computer Machinery and the IEEE Computer Society, etc. To this end, HEIs have an evaluation system and implement procedures to assess and track stakeholder opinion through periodic surveys, meetings and other feedback forms.

The trend of opening new study programmes or renaming old ones to make them more

attractive to prospective students continues, with 112 new curricula developed between 2015 and 2023.

The comparative analysis of the HEI teaching documentation on the relevance to the qualification obtained shows that the relative share of specialised subjects providing profiling technical training for the Professional Bachelor's degree is just over 60%, for the Bachelor's degree is in the range 54%-65%, and for the Master's degree is between 71% and 93%, and only in rare cases is it below 50%. The ratio between compulsory, elective and optional courses for the CCT degree programmes is also broadly appropriate. In private HEIs, due to the specific organisation of teaching activities, there is either a higher degree of selectivity of subjects when the required number of credits is obtained by students or a lack of selectivity.

Despite the established procedures for developing and approving the training programmes offered by the HEIs, there are still gaps in the training documentation of the CCT courses. Therefore, recommendations have been made to HEIs to align the curricula with the European Credit Accumulation and Transfer System (ECTS); maintain comprehensive curriculum documentation for the study programmes in each form of study, developed according to the established regulatory requirements and standards; refine the names of the courses and disciplines in the curricula (including content) to match the qualification obtained and include courses fundamental to the CCT; update and keep up-to-date the curricula.

STANDARD 3. Student-centred learning, teaching and assessment

HEIs conduct training of students considering the current requirements for the bachelor, master and doctoral degree acquisition. The qualification characteristics reflect the position of CCT specialists in the National Qualifications Framework for HE. The curricula include a sufficient count of profiling courses in CCT (with a few exceptions where they are less than 50%). However, there are HEIs where lecturers qualified in other PFs taught a significant number of them, which hinders good professional preparation of students.

Because that professional training and the formation of practical skills in a working environment are crucial for students, some HEIs make efforts to involve prominent professionals from practice as lecturers and to conclude contracts with companies and institutions for cooperation to provide opportunities for training and production practice of students. Such good practices should be more widely disseminated and adopted.

HEIs monitor student opinion on the quality and practical usefulness of training through surveys or meetings with learners, the results of which are analysed and summarised. In some HEIs, this monitoring and periodic analysis does not always involve students, partner organisations, experts and staff users.

HEIs apply clear and publicly disclosed methods for assessing students' knowledge, a system for conducting examination procedures, state examinations and thesis defences, and rules for complaints submission and handling, signals and proposals from students and postgraduate students. There is a practice of inviting users of personnel to the committees for conducting diploma defences.

The main recommendations to HEIs regarding this standard are related to deepening interaction with business and increasing student participation in projects.

STANDARD 4. Student admission, progression, recognition and certification

The activity for the attraction, admission, development, recognition, graduation and adaptation of Bulgarian and foreign students and PhD students is centralised in all HEIs. HEIs use variety of means and media to attract students – publishing information on their websites, publishing a Student Guide, participating in events to attract prospective students, and conducting meetings with students and parents. However, HEIs are experiencing difficulties attracting students to some CCT study programmes.

HEIs have procedural rules for recognizing a HE degree or period of study abroad (incl. as a result of Erasmus+ mobility) and rules for applying the ECTS to continue education in Bulgaria. Although HEIs have concluded agreements for international activities and mobility of students and postgraduate students, the data on the mobility (total of 982 student mobilities during the accreditation period) show that the mobility opportunities are not fully exploited by all HEIs, even though there are objective obstacles to this.

HEIs involve students and PhD students in research projects under the established national and internal rules. In some HEIs, there are good examples of large numbers of students and PhD students participating in project activities (ranging between 42 and 68). In this direction, there is still more to do to develop opportunities for student participation in international and/or national

projects.

The requirements for the content of the primary education and qualification documents issued by HEIs are subject to the regulations. They maintain databases to record and track the realization of graduates.

STANDARD 5. Teaching staff

HEIs have publicly disclosed specific and transparent procedures for teachers' appointment and appraisal regulated in internal normative documents and meeting legal requirements.

The training shall be carried out in priority by academic staff of the basic contracts with appropriate qualifications and research activity while complying with the requirements of the Law on HE for the coverage of lecture courses (of at least 70%) in compulsory, elective and optional courses by habilitated persons of the basic contracts. The best insight into the provision of CCT training with lecturers on basic contracts gains the examination of the situation for the Bachelor's degree. The highest relative proportion of faculty members qualified in CCT in HEIs is 68.29%, followed by three other HEIs with 55.77%, 53.23% and 52%. In a significant part of HEIs, the profiling courses have to be taught by teachers on basic contracts with qualifications in other PFs, who have research activity corresponding to the courses they teach. The ratio of the number of curricula to CCT-qualified lecturers is between 0.2 – 0.5 curricula per lecturer in two HEIs, and in one HEI, there are more than three curricula per lecturer. In all HEIs, the average percentage of habilitated staff out of the total number of academic staff with a CCT qualification providing CCT training is 58.33%, with values ranging between 39% and 100%. It should be noted that a few lecturers with a qualification in CCT are involved in providing CCT training (1 and 4) in two HEIs. This fact indicates a shortage of lecturers qualified in CCT, which points to the need for HEIs to attract new CCT-qualified lecturers on basic contracts.

There are still 11 HEIs for which not all of the habilitated teachers in CCT are registered in the NACID Register of Habilitated Persons with Scientific Metrics (between 0% and 80% registered). There is a positive trend of striving for continuous renewal of academic staff and preparation of future habilitated persons. The presence of a significant average number of non-habilitated academic staff with a PhD in CCT (138, whose relative share is more than 30% of the academic staff with a CCT qualification) is a good indicator of the capacity of HEIs to develop the academic staff with a CCT qualification in the future period.

HEIs have systems to promote academic mobility within the framework of European programmes and bilateral cooperation agreements. The total number of faculty mobilities is 1353, with some HEIs being passive in this respect.

All HEIs have regulated organization, conditions and a procedure for the involvement of undergraduate and postgraduate students in research activities, which reflects on improving the quality of teaching and learning activities. According to the data presented for the accreditation conducted in 2023, on average, students and PhD students trained in CCT have participated as authors/co-authors in more than 368 publications, of which 127 publications indexed in Web of Science and Scopus, 283 participants in scientific projects; and 147 participations in scientific forums. These facts are excellent examples of good practice for integrating research into the training. At four HEIs, there is a need to increase student participation in research.

Teachers conduct an active research activity in line with the current trends in the development of CCT, with some exceptions noted in one HEI. On average, there are 2.12 publications per lecturer per year, including 1.09 publications in publications refereed and indexed in Web of Science and Scopus and 0.64 participation in scientific projects. Compared to other HEIs, these results demonstrate a good level of qualification of the HEI's academic staff. Some weaknesses are observed in terms of research activity at the international level (2 HEIs), the activity of assistant teaching staff (2 HEIs) and publication in journals with high scientific metrics (4 HEIs). The visibility of the research of the faculty members of the 17 HEIs among the international scientific community is demonstrated by their h-index (Hirsch index) data. The average h-index for academic staff with a CCT qualification from all HEIs considered was 3.36, and the highest average h-index was 6 (in 3 HEIs).

During the accreditation period, the total number of PhD students in CCT supervised by habilitated lecturers in CCT was 259. The number of defended PhD students per 1 habilitated lecturer is respectively 1,10.

STANDARD 6. Learning resources and student support

The training in CCT requires the availability of facilities and infrastructure, equipped classrooms and laboratories with modern equipment for teaching using innovative methods. All HEIs

Избрано

have sufficient classroom and laboratory space for student training, workroom space and specialised research laboratories. As for the necessary technical and technological equipment, due to the high dynamics of development of CCT PF, the need for its renewal and development is always relevant. HEIs strive to maintain a modern IT infrastructure, which is also the basis for providing a suitable environment for distance learning. Libraries have sufficient seats and modern equipment and provide opportunities for using scientific information from electronic databases. Many of them are digitised and function as modern scientific information centres whose resources can be used online.

Most HEIs provide additional material incentives to lecturers and organise research sessions for undergraduate and postgraduate students to encourage research activity. Some HEIs conduct scientific conferences and publish journals to support teaching and research activities.

In most HEIs, the profiling subjects are provided with the necessary textbooks, teaching aids and materials, with some shortage of author's teaching aids found in 3 HEIs.

All HEIs regulate academic and administrative services for students and PhD students by internal rules and have functioning software platforms for administrative services. Necessary information for students and PhD students is publicly available in various forms.

Пълния текст четете в „Стратегии на образователната и научната политика“, кн. 2